

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS
BALTISTIKOS KATEDRA

Justina Višnevskā

Bendrosios kalbotyros studijų kryptis

**Cirkumfleksinė metatonija ir antrinių dvigarsių priegaidė šnekamojoje kalboje:
lietuvių kalbos dūriniai ir priešdėlio *be-* vediniai**

Magistro darbas

Darbo vadovas prof. habil. dr. Bonifacas Stundžia

Vilnius, 2018

Justina Višnevskā, *Cirkumfleksinė metatonija ir antrinių dvigarsių priegaidė šnekamojoje kalboje: lietuvių kalbos dūriniai ir priešdėlio be- vediniai. Magistro darbas*, vadovas prof. habil. dr. Bonifacas Stundžia, Vilniaus universitetas, Baltistikos katedra, 2018.

Raktažodžiai: lietuvių kalba, šnekamoji kalba, metatonija, priegaidžių kaita, cirkumfleksinė metatonija, priegaidė, cirkumfleksas, akūtas, kirčio vietos kaita, antriniai dvigarsiai, priešdėlio *be-* vediniai, informantai.

Anotacija

Darbe, remiantis surinktais anketų duomenimis, nagrinėjami vardažodžių cirkumfleksinės metatonijos ir antrinių dvigarsių priegaidės dėsningumai šnekamojoje lietuvių jaunimo kalboje. Įvadinėje dalyje apibrėžiamas metatonijos terminas ir aptariami būdingesni priegaidžių kaitos atvejai bei jų tyrimai lietuvių ir kitose kalbose, kurioms būdinga metatonija. Taip pat aptariami negausūs antrinių dvigarsių priegaidžių tyrinėjimai. Čia taip pat aiškinama, kaip buvo sudarinėjamos ir tobulinamos anketos. Antrojoje darbo dalyje nagrinėjama cirkumfleksinės metatonijos reiškiniai dūriniuose, priešdėlio *be-* vediniuose. Trečiojoje dalyje nagrinėjama antrinių dvigarsių priegaidė dūriniuose. Ketvirtojoje dalyje pateikiamos išvados. Dėsninga metatonija dūriniuose yra nedažnas reiškinys, dažniau ją galima rasti priešdėlio *be-* vediniuose. Priegaidžių kaita būdingesnė tiems vediniams, kurių pamatinis žodis priklauso trečiajai kirčiuotei. Antriniai dvigarsiai yra būdingi tik dūriniams, priešdėlio *be-* vediniuose jų nėra. Analizuojama *eR*, *aR* tipo antrinių dvigarsių priegaidė.

Turinys

Pratarmė	5
I. Įvadas	6
1. Metatonijos terminas.....	6
2. Metatonijos klausimo istorija	8
3. Antrinių dvigarsių priegaidės tyrinėjimų apžvalga	14
4. Anketų sudarymas ir anketavimas	15
II. Anketų duomenų analizė	17
1. Cirkumfleksinė metatonija.....	17
1. 1. Sudurtiniai žodžiai.....	17
1. 2. Priešdėlio <i>be-</i> vediniai	29
III. Išvados.....	47
IV. Literatūra	49
V. Summary	51
VI. Priedai	
1. Anketų duomenų suvestinė.....	52
2. Pirmojo ir antrojo etapų apklausų pavyzdžiai.....	58
3. Užpildytų apklausų pavyzdžiai.....	66

Pratarmė

Šio darbo tikslas yra ištirti vardažodžių cirkumfleksinės metatonijos bei antrinių dvigarsių priegaidės dėsningumus šnekamojoje lietuvių jaunimo kalboje. Tyrimo analizė paremta specialiai tam tikslui paruoštomis anketomis, kurios buvo pateiktos 18–25 metų informantams.

Apklausa buvo atliekama Vilniuje, informantai turėjo pateikti apie save tokius duomenis: vardą, pavardę, lytį, amžių, tautybę. Apie tėvų kilmę nebuvo klausta, tačiau numanoma, kad yra kilę iš visos Lietuvos, kadangi informantai atvykę iš įvairių Lietuvos vietų. Tiriamieji buvo 18–25 metų žmonės. Didžioji dalis apklaustųjų vis dar mokosi mokykloje. Iš viso tyrime dalyvavo 104 informantai.

Darbo uždaviniai:

- 1) sudaryti tyrimui reikalingas anketas ir apklausti 18–25 metų informantus;
- 2) ištirti šnekamosios lietuvių kalbos cirkumfleksinės metatonijos dėsningumus ir nustatyti *eR*, *aR* tipo antrinių dvigarsių priegaides šnekamosios kalbos dūriniuose;
- 3) nustatyti, kiek priegaidžių kaita priklauso nuo pamatinio žodžio kirčiuotės.

Įvadinėje darbo dalyje apibrėžiami metatonijos ir antrinių dvigarsių terminai, apžvelgiama nagrinėjamos temos istorija ir aptariami būdingesni atvejai. Taip pat paaiškinamas anketų sudarymas, apklausų vykdymas bei rezultatų sisteminimas.

Antroji darbo dalis padalyta į du skyrius. Kiekvieno jų pradžioje trumpai apžvelgiama teorija. Toliau apibūdinami visi tyrinėti dariniai, kuriuose cirkumfleksinė metatonija vyksta, nevyksta arba vyksta retai; antrinių dvigarsių priegaidės bei jų pobūdis. Aptariant atskirus darinius, nurodoma pagal anketų duomenis nustatyta pamatinių žodžių kirčiuotė, taip pat pristatomi informantų atsakymai su cirkumfleksine metatonija ir be jos. Žodžių analizės rezultatai lyginami su ankstesnių tyrimų rezultatais, tarmių žodynais, analizuojami panašumai bei skirtumai. Kiekvieno skyrelio pabaigoje išdėstoma, kokie kirčiavimo dėsningumai vyrauja aptariamo darybos būdo žodžiuose.

Rašant šį darbą daugiausia buvo remiamasi D. Mikulėnienės, B. Stundžios bei J. Garkauskienės metatonijos bei antrinių dvigarsių tyrimais.

Darbas baigiamas išvadomis, santrauka, literatūra. Prieduose pateikiami anketų pavyzdžiai, apklausų informantų sąrašas.

I. Įvadas

1. Metatonijos terminas

Lietuvių kalbotyroje metatonijos (gr. *meta* – kitimą reiškiantis priešdėlis + gr. *tonos* – kirtis, priegaidė) terminas suprantamas nevienareikšmiškai. Ji aiškinama, kaip priegaidžių pasikeitimas toje pačioje giminiškų žodžių morfemoje (plg. Būtėnas 1931: 47; Girdešis 1981: 191; Laigonaitė 1959: 23; 1978: 19; 2002: 25; LKE 1999: 409; LKG 1965: 142; Skardžius 1968: 21), pavyzdžiui, *bendraamžis* (: *ámžius*).

Metatonijos terminas suprantamas ir šiek tiek plačiau. Į metatoniją žvelgiama ir kaip į kirčio vietos kaitą tos pačios šaknies žodžiuose. Šis reiškinys nėra toks dažnas. Jį dažniau galima aptikti dariniuose, kurių pamatinis kamienas yra sudarytas iš dviejų skiemenų ir turi pastovų arba kilnojamąjį pradinio skiemens kirtį. Esant tokiai kaitai, darinio kirtis pasislenka per vieną skiemenį, bet neperžengia pamatinio kamieno ribų. Pavyzdžiui, *pìnigas* : *pinìgius* (plg. Laigonaitė 1978: 19; 2002: 25; Mikulėnienė 1982: 4; 1986: 143; Stundžia 1996: 49). Pasak Danguolės Mikulėnienės, dvilypis metatonijos supratimas atsirado dėl nesutampančio lingvistų požiūrio, kuris yra susijęs būtent su šio reiškinio kilme (Mikulėnienė 1982: 4).

Į metatoniją dažniausiai žvelgiama kaip į morfonologijos reiškinį. Šio supratimo pradininku laikomas L. Hjelmšlevas, jo mintį plėtojęs J. Kuryłowiczus teigė, jog „kirtis morfologijoje atlieka didesnę vaidmenį negu bet kuri kita fonetinė kategorija“ (Kuryłowicz 1987: 71; 1962: 71).

Iš morfonologijos pusės į metatoniją žiūrima kaip į sudėtinį morfonologinį reiškinį, kuris apima dviejų rūšių prozodines kaitas, veikiančias ta pačia kryptimi skirtingos sudėties kamieniuose (Mikulėnienė 2005: 60). Darinių afiksai skirstomi į stiprinančius ir silpninančius, kurie veikia kamienus (stiprinantieji afiksai silpnuosius kamienus paverčia stipriaisiais, silpninantieji atvirkščiai – stipriuosius kamienus paverčia silpnaisiais) (DLKG 2006: 49–53; Stundžia 1995: 5). Stipriaisiais laikomi pirmosios ir antrosios kirčiuotės pirminių vardažodžių kamienai (*kója*, *viřvė*), o silpnaisiais – trečiosios ir ketvirtosios kirčiuotės (*galvà*, *gražùs*, *-i*). Pirminių vardažodžių akcentinė galia nustatoma pagal jų santykį su kirčiu: stipriosios galūnės kirtį gauna (*galvòs*, *varlėš*), o silpnosios – negauna (*rañkq*, *kātę*) (DLKG 1997: 49–50; Stundžia 1995: 5).

Lietuvių kalboje priegaidžių kaita tradiciškai yra dvejopa:

1. Cirkumfleksinė (akūtinė pamatinio žodžio priegaidė išvestiniame žodyje pakeičiama į cirkumfleksinę): *púodas* → *puòdžius*;
2. Akūtinė (cirkumfleksinė pamatinio žodžio priegaidė išvestiniame žodyje pakeičiama į akūtinę): *geřbti* → *gárbinti*.

Šiame darbe tiriama priegaidžių kaita toje pačioje giminiškų žodžių morfemoje, dažniausiai šaknyje, ir žiūrima, kiek pamatinio ar dūrinio antruoju dėmeniu einančio žodžio kirčiuotė turi ar neturi įtakos darinio kirčiavimui.

2. Metatonijos klausimo istorija

Metatonija lietuvių kalboje tyrinėta ne vieno žinomo mokslininko, garsaus lingvisto. Ji pradėta tirti dar XIX amžiuje ir tyrinėjama įvairiais aspektais iki šių dienų. Nepaisant to, šis akcentologijos reiškinytis nėra iki galo iširtas, – tai rodo įvairūs moksliniai darbai, vis naujesni ir išsamesni tyrinėjimai.

Metatonijos terminas pirmą kartą buvo paminėtas Ferdinando de Saussure'o darbe „A propos de l'accentuation lituanienne“ 1894 metais. Metatonija jis laikė tokius atvejus lietuvių kalboje, kai senovinio ilgojo balsio priegaidė pakeista žodžio kamiene (Petit, Stundžia 2012: 35). Darbe nurodyti du metatonijos atvejai: cirkumfleksinė metatonija (*mètatonie douce* – „švelnioji metatonija“) ir akūtinė metatonija (*mètatonie rude* – „aštrioji metatonija“). Veikale nurodyti keli dalykai:

- 1) kur galima įžvelgti metatoniją, kiekviename konkrečiame darinyje ji vyksta ta pačia kryptimi ir nėra nereikšmingas vienos priegaidės pasikeitimas į kitą. Daugumai metatoninių darinių yra būdingas cirkumfleksas, pavyzdžiui: *bėgis* (: *bėgti*), *šōkis* (: *šōkti*), *dỹgis* (: *dỹgti*);
- 2) tik galūnės *-ius* vediniuose metatonija yra visiškai reguliari, pavyzdžiui: *puōdžius* (: *púodas*), *kuřpius* (: *kūrpė*).

Ferdinandas De Saussure'as remdamasis atliktais tyrimais teigė, jog cirkumfleksinė metatonija yra žymiai dažnesnė nei akūtinė. Jis nurodo tokius akūtinės metatonijos pavyzdžius: priesagų *-inti*, *-(i)oti* vediniai (*gárbinti* (: *acc. sg. garbė*, *garbė*), *ránkioti* (: *reńka*). Šis kalbininkas buvo taip gerai išnagrinęs lietuvių kalbos faktus, kad nurodė ne tik veiksnius metatonijai vyksti, bet ir tai, kada metatonija nevyksta (Petit, Stundžia 2012: 53).

Adalbertas Bezenbergeris, vokiečių kalbininkas, skirtumą tarp darinio ir pamatinio žodžio kirčiavimo yra pastebėjęs dar anksčiau nei Ferdinandas de Saussure'as. Remdamasis Frydricho Kuršaičio lietuvių kalbos gramatikos duomenimis, jis užfiksavo tokių atvejų, kai lietuvių kalbos išvestiniuose žodžiuose tvirtapradė priegaidė pakeičiama į tvirtagalę. Ši atvejį geriausiai iliustruoja pateikti tokie žodžiai: *ańtinas*, *kańdis*, kurie padaryti iš dviskiemenių *ántis*, *kándo*. Priegaidžių kaitos atsiradimą, pasak kalbininko, vienais atvejais galima sieti su kirčio vietos pasikeitimu, o kitur ją galėjo lemti nevienoda indoeuropiečių prokalbės vokalizmo raida (Derksen 1996:5).

Kalbininkas Kazimieras Būga 1923 metais savo darbe „Die Metatonie im Litauischen und Lettischen“ paskelbė išsamų paties surinktų metatonijos atvejų sąrašą (Būga 1959: 386–484). Priegaidžių kaitos atvejai yra suskirstyti pagal kalbos dalis ir kamiengalius, tame pačiame skyriuje išvardijami ir atskirų kamiengalių darybos formantai bei jų pavyzdžiai: 1) *o-kamieniai* daiktavardžiai; sufiksas *-ovas* (*žinōvas* : *žinóti*, *gērōvas*, *vadōvas*; 2) *ā-kamieniai* daiktavardžiai (*bangà*, gen. *baņgq*; lie. nom. *baņga* acc. *baņgas*) (Būga 1959: 391–394) ir t.t.

Dar vienas Kazimierui Būgai priskirtinas svarbus nuopelnas tiriant metatoniją yra tas, jog jis nustatė akūtinės ir cirkumfleksinės metatonijos vyksmo atvejus. Taip pat kalbininkas atskyrė tuos atvejus, kuriuose priegaidžių kaita gali nevykti, pavyzdžiui: pl. *taukai*, acc. *táukus* ir la. subst. *táuki* (<**taûki*) : adj. *táuks* (Būga 1959: 387). Daugelis metatonijos atvejų yra būdingi ir dabartinei lietuvių kalbai, jie iki šiol egzistuoja. Kalbininko pateiktas tik metatonijos atvejų sąrašas; nors darbo įdėta daug, bet išsamiau jis nėra ekomentuojamas.

Danų lingvistas, prozodijos dėsnių kūrėjas, Louisas Hjelslevas savo žymiaame veikale „Études baltiques“, išleistame 1932 metais, pateikė priegaidžių asimiliacijos teorijos versiją, kuria remdamasis aiškino metatonijos faktus. Jo nuopelnas svarbus tuo, jog suformulavo du baltų prokalbei būdingus dėsnius:

- 1) kiekvienas kirčiuotas skiemuo įgauna iškart po jo einančio skiemens priegaidę;
- 2) kiekvienas skiemuo prieš trumpą ir nekirčiuotą balsį *-i* ar *-u* tampa cirkumfleksiniu (žr. Derksen 1996: 6).

Pirmojo dėsnio kalbininkai nepriėmė ir smarkiai sukritikavo. Pirmasis prieštarą iškėlė taip pat danų lingvistas Holgeris Pedersenas. Jis teigė, jog šis dėsnis yra tinkamas tik tiems žodžiams, kurie turi daugiau nei du skiemenis (Pedersen 1933: 10-11). Šio dėsnio teisingumu abejoja ir R. Derksenas, kuris savo darbe teigia, jog „sunku patikėti, kad kirčiuotas skiemuo galėtų gauti priegaidę iš po jo einančio nekirčiuoto skiemens, ypač tokiu atveju kaip *prōtas* < *prótas*, kur nekirčiuotas balsis yra trumpas“ (Derksen 1996: 7). Dar vienas kalbininkas, prisijungęs prie pirmojo Louiso Hjelslevo suformuluoto dėsnio kritikos, buvo Frederikas Kortlandtas. Jis teigė, jog „priegaidžių asimiliacija yra kirčio atitraukimo rezultatas, kuris atspindi visos fonetinės metatonijos įvairovės bendrumus“ (Kortlandt 1977: 327). Tad pirmasis Louiso Hjelslevo dėsnis buvo sukritikuotas.

Latvių kalbininkas Janis Endzelynas pateikė pirmąjį latvių kalbos metatonijos pavyzdžių sąrašą. Jis savo veikale ne tik aptaria latvių kalbos priegaidžių kaitą, kada ji vyksta, bet ir kas svarbiausia – palygina su lietuvių kalba. Kalbininkas teigia, jog kiekvienas metatonijos atvejis yra skirtingo senumo ir atsiradęs dėl nevienodų priešasčių (Endzelynas 1957: 12–13). Šis tyrinėjimas labai reikšmingas lietuvių kalbos akcentologijos mokslui.

Neįprastą metatonijos sampratą pateikė lenkų kalbininkas J. Kuryłowiczius, ši reiškinį aiškinęs kirčio perkėlimu iš vienos moros į kitą, pavyzdžiui:

púodas → *puōdžius* = *uō* → *uō*

Lietuvių kalbininkas Aleksas Girdenis sukritikuoja J. Kuryłowicziaus aiškinimą teigdamas, jog „morinė priegaidžių interpretacija lietuvių kalbai nelabai tinka. Jai pirmiausia trukdo tai, kad mūsų priegaidės nėra visiškai pajungtos kirčiavimui“ (Girdenis 1981: 197).

Pirmajame akademinės „Lietuvių kalbos gramatikos“ tome taip pat plačiai aprašyta metatonija (Vaitkevičiūtė 1965: 142–150). Gramatikoje, kaip įprasta, pateikiamas tradicinis požiūris į priegaidžių kaitą. Nurodomi tokie atvejai, kur metatonija vyksta: a) pamatinių bei išvestinių žodžių šaknyje: *aūkštis* (: *áuškstas*), *sáulė* (: *pasaūliui*); b) tos pačios šaknies ir kamieno, bet skirtingų reikšmių žodžių šaknyse: *béris* „bėras arklys“ : *bėris* „bėrumas“, *súris* „toks pieno produktas“ : *sūris* (sūrumas); c) tos pačios šaknies ir kamieno, bet skirtingų reikšmių žodžių priesagose: *bérókas* (bdv.) : *bérōkas* (dktv.), *naujókas* (būdv.) : *naujōkas* (daikt.); d) giminiškų žodžių, turinčių skirtingus kamiengalius, priesagose: *ragúotas* : *raguōtis*, *važiúoti* : *važiuōtė*; e) sudurtiniuose žodžiuose: *vìlna* : *šiuurkščiaviĩlnis*, *žíedas* : *baltažiēdis*; f) vardažodžių irrieveiksmių priešdėliuose, kurie yra bendros kilmės su atitinkamais prielinksniais: *ĩ* : *ĩprotis*, *nuō* : *núomonė*, *prō* : *prótarpis*; g) to paties veiksmažodžio skirtingose formose: *áugsiu*, *áugsi* : *aũgs*; *dĩrbsiu*, *dĩrbsi* : *dĩrbs* (LKG 1965: 142). Akademinėje „Lietuvių kalbos gramatikoje“ prie metatonijos priskiriami taip pat tokie atvejai, kai tvirtagalė priegaidė kaitaliojasi su vadinamąja trumpine ir vadinamoji trumpinė kaitaliojasi su tvirtaprade. Vėlesniuose darbuose jie jau nevertinami kaip metatonijos reiškiniai, nes trumpinės priegaidės lietuvių kalboje nėra (Vaitkevičiūtė 1997: 12–13).

Kalbininkas Pranas Skardžius taip pat tyrinėjo priegaidžių kaitą. Jis savo darbe „Lietuvių kalbos kirčiavimas“ 1968 m. analizuoja darinius, kuriuose priegaidžių kaita vyksta tik šaknyje. Išdėstomi tokie dažnesni atvejai, kuriuose vyksta metatonija:

- 1) iš daiktavardžių sudaryti daiktavardžiai: *várna* : *vařnas*, *piēnė* : *píenas*, *aĩntinas* : *ántis*, *padángė* : *daņgų* (*dangùs*);
- 2) iš būdvardžių sudaryti daiktavardžiai: *kváila* : *kvaiĩlas*, *juōdis* „juodumas“ : *júodas*, *láisvė* : *laišvas*;
- 3) iš daiktavardžių sudaryti (dabar jau daug kur sudaiktavardėję) būdvardžiai su priešdėliu *be-*: *bedařbis* : *dárbas*, *begaĩvis* : *gálvq*, *beplaũkis* : *pláukas*;
- 4) iš vardažodžių sudarytos antrosios sudurtinių žodžių dalys: *baltaduōnis* : *dúona*, *geltonplaũkis* : *pláukas*;
- 5) ir t.t.

Pranas Skardžius savo darbe nurodo ir atvejus be priegaidžių kaitos arba tokius, kur ta kaita yra nereguliari, pavyzdžiui: *begaĩvis* (: *galvà*, *gálvq*), bet *pakrúmis*, *palóvis* (: *lóva*) ir pan. Pranas Skardžius pastebi ir analoginės priegaidžių kaitos atvejų, pavyzdžiui: *vařnas* (: *várna*). Savo veikale jis pažymi, jog šis pavyzdys yra labai senas, tarminis, „rečiau sutinkamas *várnas* laikytinas vėlesniu naujadaru, analogiškai pagal *várna* perdirbtu iš senesnio *vařnas*“ (Skardžius 1968: 24). Labai svarbu pabrėžti, jog būtent kalbininkas Pranas Skardžius vienas iš pirmųjų (neskaičiuojant Antano Baranausko) pastebėjęs metatonijos ryšį su vedinio reikšme. Jis nurodė

tradiciniu tapusį pavyzdį – *pakaĩnė* „vieta toliau nuo kalno, lyguma“ – *pakálnė* „vieta prie kalno (: *kálnas*).

Norvegų lingvistas Christianas Stangas taip pat labai plačiai nagrinėjo metatonijos reiškinių. Jis teigė, jog cirkumfleksinės priegaidžių kaitos reiškinys yra sietinas su kirčio pasislinkimu į gretimą skiemenį. Dviskiemenius išvestinius žodžius su *-ius*, patiriančius cirkumfleksinę metatoniją (pavyzdžiui: *giřnius* : *gĩrnos*, *kuřpius* : *kũrpė*, *piřdžius* : *pėrdžia* ir t.t.), susiejo su daugiaskiemeniais šios galūnės vediniais, kuriems būdinga kirčio vietos kaita (pavyzdžiui: *kubĩlius* (: *kũbilas*), *skarmĩlius* (: *skairmalas*) ir t.t.). Stangas įrodo, jog metatonija ir kirčio perkėlimas yra kilę iš to paties šaltinio (Stang 1966: 145). Šį teiginį jis argumentuoja galūnės *-ius* kilmės aiškinimu: *-ius* < **-ĩius* (**-ĩius*), *-i-* išnyko ir kirtis persikėlė į prieš jį esantį skiemenį. Kirčiui šokant į gretimą akūtinį ilgąjį skiemenį, atsirado cirkumfleksas (Stang 1966: 145).

Christianas Stangas tyrinėjo fonetinę ir analoginę metatonijos rūšis. Fonetinei metatonijai, pasak kalbininko, priklauso tik antrosios kirčiuotės dariniai, o analoginei – antrosios ir ketvirtosios kirčiuotės dariniai. Kaip problemą iškėlė priesagos *-inas* vedinių kirčiavimą (pavyzdžiui, *aĩtinas*, *kuřkinas*), nes jie priklauso kilnojamajai paradigmai, o pamatiniai žodžiai – pirmajai kirčiuotei. Šie vediniai Christiano Stango darbe vadinami analogine priegaidžių kaita bei lyginami su vedinių *plaũkinas*, *taũkinas* kirčiavimu, turint omenyje tai, jog jų pamatiniai žodžiai yra trečiosios kirčiuotės (Stang 1966: 154).

Lietuvių kalbininkas Bonifacas Stundžia patikslino Stango teoriją, remdamasis rytų aukštaičių uteniškių šnekta. Pasak jo, būtent kirčio atitraukimas yra silpniausias norvegų lingvisto teorijos aspektas, kadangi nerandama argumentų paaiškinti, kodėl išnyko sufikso *-ĩius* formantas *-i-*, nes lietuvių kalboje yra ši formantą išlaikiusių žodžių (*řalavĩjas*, *kalavĩjas*). Taip pat teigiama, jog vediniuose *kubĩlius*, *vandėnis* kirtis dėl koloninio kirčiavimo galėjo būti atitrauktas iš paskutiniojo, o ne priešpaskutiniojo skiemens (**kubĩliũs*, *vandėniãs*), o dviskiemeniuose žodžiuose toks kirčio atitraukimas atsirado pagal analogiją su daugiaskiemeniais žodžiais (pavyzdžiui, **taũkius* < **taũkiũs* pagal *betaũkis* < **betaukiĩs*) (Stundžia 1981: 63–64).

Adelė Laigonaitė yra pateikusi išsamų lietuvių kalbos metatonijos atvejų sąrašą. Ji savo darbuose priegaidžių kaitą aptaria pagal darybos būdus, išskirdama metatoniją vardažodžių ir veiksmažodžių daryboje. A. Laigonaitė teigia, jog dažniausia ir dėsningiausia metatonija lietuvių bendrinėje kalboje vyksta sudurtinių daiktavardžių ir būdvardžių daryboje. Kalbininkės teigimu, dažniausiai priegaidė pasikeičia antrajame sudurtinio žodžio dėmenyje, kai to dėmens pamatinis žodis turi tvirtapradę šaknį (Laigonaitė 1978: 19; 2002: 25). Kalboje yra tik keli sudurtiniai vardažodžiai, kurių antrojo dėmens šaknis yra tvirtapradė kaip ir pamatinio žodžio, pavyzdžiui: *pelėda* : *ėda*, *rugsėjis* : *sėja*, *ilgavarpis* : *vārpa*. Taip pat teigiama, jog pirmajam

sudurtinio daiktavardžio ar būdvardžio dėmeniui priegaidžių kaita nėra būdinga. Dažna metatonija yra daiktavardžių galūnių vediniuose, o būdvardžių galūnių vediniai visuomet gauna tvirtagalę priegaidę, taigi jiems būdinga tik vienos rūšies metatonija, pavyzdžiui, *laisvas* (: *laisvė*). Dėl nevienodos priegaidžių kaitos lietuvių tarmėse daiktavardžių priesagų vediniai taip pat kirčiuojami nedėsningsai. Adelė Laigonaitė savo darbe siūlo palengvinti lietuvių kalbos priesaginių daiktavardžių kirčiavimą remiantis vakarų aukštaičių ir žemaičių kirčiavimo tradicija. Šios tarmės yra linkusios darytis priesaginius daiktavardžius su metatonija, nes „atitinka bendrą iš seno paveldėtą lietuvių kalbos tendenciją tvirtapradę pamatinio žodžio priegaidę darinyje pakeisti tvirtagale“ (Laigonaitė 1978: 22; 2002:29).

Veikalo skyriuje apie metatoniją veiksmažodžių daryboje nurodoma, kad dažniausiai ji pasitaiko būtent tuose priesaginiuose veiksmažodžiuose, kurių pamatas taip pat yra veiksmažodis. Dėsninga metatonija pastebima priesagų *-auti*, *-ėti*, *-yti* vediniuose. Taip pat retai ji pastebima priesaginiuose veiksmažodžiuose, sudarytuose iš vardažodžių.

Bonifacas Stundžia yra nuodugniai ištyrinėjęs visą bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimą morfologijos kryptimi. Jis remiasi Paulo Garde'o teorija (*L'accent*, 1968 m.) ir bendrinės lietuvių kalbos morfemas suskirstė pagal jų akcentinę galią, rodančią morfemų ryšį su kirčiu (Stundžia 1993: 57–59; 1995: 6; 1996: 39). Kalbininkas taip pat išskiria morfemų akcentinę savybę – mutageniją. Ji implikuoja prozodines kaitas žodžių šaknyse (Stundžia 1993:71).

Vidas Kavaliauskas metatoniją nagrinėja kaip nesavarankišką kalbos reiškinį, susijusį su žodžių daryba. Jo tęstiniuose straipsniuose rekomenduojama, kaip šį reiškinį pateikti mokiniams mokykloje (Kavaliauskas 1999: 2–4; 1999: 2–3; 1999: 10–13).

Vienas naujesnių cirkumfleksinės metatonijos tyrinėjimų priskirtinas Danguolei Mikulėnienei, kuri monografijoje „Cirkumfleksinė metatonija lietuvių kalbos vardažodiniuose daiktavardžiuose ir jos kilmė“ (2005 m.) aptaria cirkumfleksinės metatonijos kilmės teorijas, būdingesnius, svarbesnius atvejus. Metatonija čia nagrinėjama morfonologiniu aspektu, aiškinamos prozodinės kaitos vardažodiniame kamiene. Kalbininkė teigia, jog cirkumfleksas geriausiai yra realizuotas galūnių *-is* ir *-à* daiktavardžiuose, o prasčiausiai – galūnės *-as* vediniuose (Mikulėnienė 2005:74). Dūriniai išsiskiria tuo, jog turi keturnarę struktūrą: *darybos kamienas (pirmasis dėmuo) + sandūros morfema (jungiamasis balsis) + darybos kamienas (antrasis dėmuo)* ir *galūnė* (Mikulėnienė 2005: 106).

Naujausias susistemintas darbas, kuriame nagrinėjama cirkumfleksinė metatonija, yra priskirtinas Jurgitai Garkauskienei. Ji tiria metatoniją uteniškių tarmėje. Magistro darbe nurodoma, jog cirkumfleksinė priegaidžių kaita dažniausiai dėsningsai vyksta tuose dūrinuose bei priešdėlio *be-* vediniuose, kurių pamatinis antrojo dėmens žodis priklauso trečiajai kirčiuotei, pavyzdžiui: *šviesiaplaukis*, *-ė* (: *pláuikas* 3); *atlapašiřdis*, *-ė*, *bešiřdis*, *-ė* (:*šiřdis* 3).

Dūriniuose, kurių pamatinis antrojo dėmens žodis priklauso pirmajai kirčiuotei, dažniausiai metatonija nevyksta (*bendraámžis*, *-ė* (:ámžius 1) arba pasitaiko labai retai (*ilgavařpis* (:várpa 1) (Garkauskienė, 2007: 45–46).

2018 metais pasirodysiantis Bonifaco Stundžios darbas „Priešdėlio *be-* vedinių ir dūrinių su kirčiuotu antruoju dėmeniu cirkumfleksinė metatonija lietuvių kalbos tarmėse ir jos kilmė“ apibendrina prieš tai tyrinėtą cirkumfleksinės metatonijos vyksmą lietuvių kalboje. Kalbininkas teigia, kad cirkumfleksinė metatonija reguliariai vyksta trečiosios kirčiuotės pamatinį žodį turinčiuose vardažodžių vediniuose. Straipsnyje prieinama prie išvados, jog skirtingose tarmėse cirkumfleksinė metatonija vyksta skirtingai. Pavyzdžiui, žemaičių tarmėje priešdėlio *be-* vediniuose cirkumfleksinė metatonija vyksta reguliariai tiek turinčiuose pirmosios kirčiuotės pamatinį žodį, tiek trečiosios. Kitoms tarmėms, ypač uteniškių, yra būdingas cirkumfleksinės metatonijos variantiškumas.

3. Antrinių dvigarsių priegaidės tyrinėjimų apžvalga

Antriniai dvigarsiai susidaro morfemų sandūroje arba sutrumpėjusių žodžių gale, pavyzdžiui: *žemuogė, rytoj, upėj* ir t.t. Antrinių dvigarsių priegaidės tyrinėjimai nėra tokie platūs ir išsamūs kaip anksčiau aptartos metatonijos.

Vladas Grinaveckis yra ištyrinėjęs vakarų aukštaičių kauniškių antrinius dvigarsius ir juos aprašęs straipsnyje „Dėl vakarų aukštaičių kauniškių antrinių dvigarsių“ (Grinaveckis 1986: 60–61). Straipsnyje autorius nurodo antrinių dvigarsių atsiradimo priežastis: galūnių trumpėjimas, morfemų sudūrimas. Kirčiavimas nėra plačiai aptariamas, tačiau nurodoma, kad antrinių dvigarsių *y, ū + l, m, n, r* pirmieji dėmenys yra trumpieji *i, u* abiem atvejais: tiek kirčiuojant, tiek nekirčiuojant.

Aldonas Pupkis *Kazlų Rūdos šnektos žodyne* taip pat yra aptaręs antrinių dvigarsių vartojimą kauniškių tarmėje. A. Pupkis tik pabrėžia antrinių dvigarsių sudėtingumą kauniškių šnektoje, pateikia pavyzdžių, tačiau plačiau kirčiavimo neaptaria.

Antanas Pakerys *Lietuvių bendrinės kalbos fonetikoje* apibūdina visus dvigarsių tipus. Išsamiai aptariami visa dvigarsių sandara, į kurią įeina grynumas, dėmenų sąlydis, tikrumas; rašyba, kuri susideda iš priebalsinių dvigarsių (afrikatų), dvibalsių, mišriųjų dvigarsių rašymas; vartojimas; fonologinis savarankiškumas; dvigarsių variantai; tarties klaidos. Kalbėdamas apie antrinių dvigarsių tikrumą, Antanas Pakerys teigia, jog dalis jų fonetinėmis ir akcentuacinėmis ypatybėmis nesiskiria nuo senųjų, pirminių dvigarsių, pavyzdžiui: *sėmti – žėmdirbį, gálvq – gál*. Nepaisant kilmės, visi šie garsų junginiai atitinka svarbiausius dvigarsių reikalavimus ir yra vadinami tikraisiais dvigarsiais. Dvigarsių kirčiavimas yra ypatingas tuo, jog dažnai kalbos vartotojai, stengdamiesi nepailginti pirmųjų dėmenų, akcentuoja antruosius – tvirtapradę priegaidę verčia tvirtagale. Antanas Pakerys pabrėžia, jog kirčiuotų tvirtapradžių dvigarsių pirmieji dėmenys *a, e* yra pailgėję visose lietuvių tarmėse ir tuo iš esmės nesiskiria nuo bendrinės kalbos garsų. Bendrinės kalbos vartotojams dvigarsių pirmųjų dėmenų ilginimui įtakos turi ne tik tarmės, bet ir svetimios kalbos. Svarbus aspektas – palatališkumas. Antrieji dvigarsių dėmenys bendrinėje kalboje derinami su kitais to paties junginio priebalsiais, jų tarimui įtakos turi tarmių ir svetimų kalbų įtaka.

Svarbu paminėti, kad antriniam *eR, aR* tipo dvigarsiams bendrinėje lietuvių kalboje būdinga tvirtapradė priegaidė. Tačiau yra atvejų, kai antriniai dvigarsiai kirčiuojami ir tvirtagale priegaide.

4. Anketų sudarymas ir anketavimas

- I. Anketos šnekamosios lietuvių kalbos cirkumfleksinei metatonijai ir antrinių dvigarsių priegaidei tirti buvo sudaromos šiomis pakopomis:
 1. Iš akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ (elektroninio varianto) išrinkti priešdėlio *be-* vediniai ir dūriniai su kirčiuotu antruoju dėmeniu, padaryti iš pirmosios ir trečiosios kirčiuočių pamatinių daiktavardžių
 2. Daug pavyzdžių buvo paimta iš Danguolės Mikulėnienės veikalo „Cirkumfleksinė metatonija lietuvių kalbos vardažodiniuose daiktavardžiuose ir jos kilmė“, Valerijos Vaitkevičiūtės darbo „Lietuvių kalbos kirčiavimas“, Antano Pakerio, Bonifaco Stundžios, Danguolės Mikulėnienės „Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimo žinyno“, Dabartinės lietuvių kalbos žodyno, šnekamosios kalbos.
 3. Dauguma anketų sakinių buvo sugalvoti, paimti iš šnekamosios kalbos arba VDU tekstyno. Vėliau jie atsitiktiniu būdu sudėti į skaidres. Buvo svarbu patikrinti ir nustatyti kai kurių pamatinių žodžių kirčiuotę, todėl įdėta sakinių ir su pamatiniais žodžiais.
 4. Pirmajame etape, vykusiame 2016 metų pavasarį, buvo apklausti 59 informantai. Antruoju etapu, vykusiame 2017 metų rudenį, kuriame dalyvavo 45 respondentai, anketos buvo koreguotos, atsisakyta rečiau vartojamų ar sunkiau suvokiamų žodžių, sumažintas pamatinių žodžių skaičius, sutrumpinti sakiniai, pridėta dažniau vartojamų vedinių.
- II. Apklausos buvo atliekamos Vilniuje, tačiau numanoma, kad informantų tėvai kilę iš visos Lietuvos. Tyrimas vyko dviem būdais: viena dalis tiriamųjų (59 respondentai) buvo tirti įrašinėjant darbo autorei, kiti (45 informantai) – savarankiškai (apklausa buvo siunčiama informantams ir jie buvo paprašyti padaryti tyrimo įrašą). Išklausus įrašus atlikta duomenų analizė, sudarytos lentelės. Tiriamieji buvo 18–25 metų žmonės. Svarbus kriterijus – gimtoji kalba turėjo būti lietuvių kalba.
- III. Prieš pradėdant įrašinėti, informantai perskaitydavo anketas savarankiškai, tačiau dauguma įrašinėjo neskaityę. Dėl to kai kurie informantai kartojo sudėtingesnius žodžius ar sakinius kelis kartus.

IV. Statistiniai duomenys

Atrinkus statistiniam vertinimui tinkamus informantų atsakymus, buvo skaičiuojama: bendras atsakymų skaičius (n), atsakymų skaičius, kai metatonija vyksta (n_t) ir atsakymų procentas (%). Statistiškai vertinant rezultatus, buvo laikomasi prielaidos, jog informantai kirčiavo gerai apgalvodami kiekvieną žodį (respondentai nežinojo, kurio žodžio kirčiavimas tikrinamas). Norint įvertinti rezultatų statistinį reikšmingumą, pasinaudota vadinamuoju u kriterijumi.

Ekperimentui buvo pritaikyta formulė $u = |\varphi - \varphi_n| * \sqrt{n}$, kur n yra bendrasis atsakymų skaičius, φ_n – dydis, randamas lentelėje pagal teorinį 50% dažnumą, φ – dydis, randamas lentelėje pagal skirtumo procentą, kuris turi būti gerokai didesnis nei 50 proc. Gautoji u kriterijaus reikšmė lyginama su kritinėmis reikšmėmis (u_p). Jeigu gaunama $u < 1,96$, priimama nulinė hipotezė (H_0), kad tiriamieji reiškiniai tuo pačiu požymiu nesiskiria. Jeigu gaunama $2,58 \leq u \leq 3,29$, tai tiriamieji reiškiniai tuo požymiu skiriasi.

Vienodai reikšminga tiek metatonijos buvimo, tiek nebuvimo statistika.

Atlikus skaičiavimus, gauti rezultatai aptariami kiekvieno skyrelio apibendrinimuose.

II. Anketų duomenų analizė

1. Cirkumfleksinė metatonija

1. 1. Sudurtiniai žodžiai

Teigiama, jog bendrinėje lietuvių kalboje dėsningiausia ir dažniausia metatonija yra sudurtinių daiktavardžių ir būdvardžių daryboje (Laigonaitė 1978: 19; 2002: 25).

Vadinamųjų posesyvinų dūrinių kirčiavimas yra priklausomas nuo antruoju dėmeniu einančio žodžio kirčiavimo paradigmos. Kalbininkai mano, jog cirkumfleksinė metatonija yra dažnesnė tuose sudurtiniuose žodžiuose, kurių pamatinis antrojo dėmens žodis priklauso kilnojamajai paradigmai (Stundžia 1981: 59; Mikulėnienė 2005: 173). Remiantis šia teorija, bus apžvelgiama metatonija šnekamosios lietuvių kalbos sudurtiniuose žodžiuose.

Ištyrus dūrinius ir kai kurių sudurtinių žodžių pamatinius žodžius, jie buvo suskirstyti į dvi pagrindines dalis: dūriniai, kurių kirčiuotas antrasis dėmuo remiasi trečiosios kirčiuotės daiktavardžiu (1.1.1. skyrius), dūriniai, kurių kirčiuotas antrasis dėmuo remiasi pirmosios kirčiuotės daiktavardžiu (1.1.2. skyrius); jie taip pat skirstomi į tuos, kurie patiria cirkumfleksinę metatoniją (1.1.1.1. bei 1.1.2.1. skyriai), nepatiria (1.1.1.2. bei 1.1.2.2. skyriai) arba patiria retai ir tuos atvejus patartina toliau tyrinėti (1.1.1.3. skyrius).

1. 1. 1. Dūriniai, kurių kirčiuotas antrasis dėmuo remiasi trečiosios kirčiuotės daiktavardžiu.

Pirmiausia darbe analizuojami dūriniai, kurių kirčiuotas antrasis dėmuo remiasi trečiosios kirčiuotės daiktavardžiu. Kaip minėta anksčiau, tokie žodžiai dažniausiai patiria cirkumfleksinę metatoniją. Tokio tipo dūrinių darbe yra devyni, iš kurių penki yra su cirkumfleksine metatonija (*bendradarbis*, *bukagalvis*, *pramuštgalvis*, *keturženklis*, *geltonplaukė*), trys cirkumfleksinei metatonijai nepasiduoda (*lygiareikšmis*, *savanaudis*, *kietasprandis*) ir vienas probleminis atvejis (*raudonžandis*). Toliau darbe pateikta smulkesnė ištirtų dūrinių analizė.

1. 1. 1. 1. Atvejai su cirkumfleksine metatonija.

1. 1. 1. 1. 1. **Bendradarbis, -ė (: darbas).**

Pirmojoje apklausoje buvo pateiktas antruoju dėmeniu einantis žodis *dárbas* bk., kuris priklauso trečiajai kirčiuotei. Visi informantai šį žodį kirčiavo pagal trečiąją kirčiuotę: daugiskaitos naudininkas – *darbáms* ir vienaskaitos vardininkas – *dárbas*.

Dūrinyje reguliariai vyksta cirkumfleksinė metatonija: visi 104 abiejų apklausų informantai dūrinių, pateiktą vyriškosios giminės forma, daugiskaitos vardininko linksniu, kirčiavo tvirtagališkai – *bendradařbiai*. Jokių išimčių nenustatyta.

Jurgita Garkauskienė, atlikusi cirkumfleksinės metatonijos tyrimą uteniškių tarmėje, savo darbe taip pat pateikė panašius analizės rezultatus – dauguma informantų aptariamą dūrinį kirčiavo su cirkumfleksine metatonija.

Tad galima teigti, kad cirkumfleksinė metatonija dūriniui *bendradarbis*, *-ė* yra būdinga tiek šnekamojoje lietuvių jaunimo kalboje, tiek uteniškių tarmėje.

1. 1. 1. 1. 2. Bukagalvis, *-ė* (: galva).

Pirmoje apklausoje buvo tirtas pamatinis žodis vienaskaitos galininko linksniu – *gálvą* bk. Visi informantai jį kirčiavo tvirtapradiškai, pagal trečiąją kirčiuotę.

Dūrinys, pateiktas vyriškosios giminės vienaskaitos vardininko linksniu, praktiškai visada (103 atvejai iš 104) kirčiuotas cirkumflesiškai – *bukagálvis*. Tik vienas respondentas rinkosi šį žodį kirčiuoti tvirtapradiškai – *bukagálvis*. Galima teigti, jog cirkumfleksinė metatonija šiame sudurtiniame žodyje vyksta praktiškai visada dėsningai.

J. Garkauskienė taip pat yra ištyrusi šį dūrinį uteniškių tarmėje. Jos darbe teigiama, jog cirkumfleksinė metatonija yra beveik šimtaprocentinė (51 atsakymas iš 53). *Kaltanėnų* bei *Vidiškių* šnektų žodynuose rastas dūrinys su antrajame dėmenyje esančiu tuo pačiu pamatiniu žodžiu *galva* – *juodagálvis*. *Zanavykų šnektos žodyne* rastas panašaus tipo dūrinys – *devyngálvis*. *Kaltanėnų*, *Zanavykų* bei *Vidiškių* šnektose šie dūriniai taip pat turi tvirtagalę priegaidę. Palyginus su kitu darbe tirtu dūriniu, kurio pamatinis žodžis yra *galvą*, priklausančiu trečiajai kirčiuotei, galima teigti, jog cirkumfleksinė metatonija šiuose dūriniuose vyksta (plg. *pramuštgalvis*).

1. 1. 1. 1. 3. Pramuštgalvis (: galva).

Kitas dūrinys – *pramuštgalvis*. Vyriškosios giminės vienaskaitos vardininkas 100 atvejų iš 104 kirčiuotas tvirtagališkai – *pramuštgalvis*. 4 informantai pateikė tvirtapradišką kirčiavimo variantą – *pramuštgalvis*. Galima daryti išvadą, kad cirkumfleksinė metatonija yra vyraujantis reiškinys šiame sudurtiniame žodyje.

Šis dūrinys taip pat analizuojamas Jurgitos Garkauskienės darbe. Uteniškių tarmėje vedinys dėsningai kirčiuotas su cirkumfleksine metatonija. Palyginus rezultatus su šiame darbe atliktu tyrimu, galima daryti išvadą, jog dūrinys *pramuštgalvis* dėsningai kirčiuojamas su cirkumfleksine metatonija.

Palyginus tyrime analizuojamus dūrinius *pramuštgalvis* ir *bukagalvis*, kurių pamatinis žodis *galvą* priklauso trečiajai kirčiuotei, galima teigti, kad cirkumfleksinė metatonija šiuose dūriniuose vyksta reguliariai (žr. *bukagalvis*). Tiek šio, tiek Garkauskienės tyrimo rezultatai,

tiek tarmių žodynų duomenys rodo, kad cirkumfleksinė metatonija dūriniuose su antruoju dėmeniu *galvà*, kuris priklauso trečiajai kirčiuotei, vyksta dėsningai.

1. 1. 1. 1. 4. Keturženklis (: ženklas).

Pamatinis daiktavardis *ženklas* priklauso trečiajai kirčiuotei. Visi 104 informantai, kurių apklausose buvo pateikta vienaskaitos vardininko forma, sukirčiavo trečiąja kirčiuote – *ženklas*; kita dalis, kuriems buvo pateikta vienaskaitos galininko forma – *ženklq* bk. – taip pat kirčiavo pagal trečiąją kirčiuotę (daugiskaitos vardininkas *ženklai*).

Sudurtinis žodis *keturžeñklis* daugumos (99 iš 104) informantų buvo kirčiuotas pagal antrąją kirčiuotę. Tyrime buvo pateikta vyriškosios giminės vienaskaitos vardininko forma. 99 informantai rinkosi tvirtagalę priegaidę – *keturžeñklis*. Likusieji 5 kirčiavo tvirtapradiškai – *keturženklis*. Tad galima teigti, jog šiame sudurtiniame žodyje cirkumfleksinė metatonija vyksta beveik reguliariai. Analizuojant šį dūrinių buvo tikėtasi tvirtapradžio kirčiavimo variantų didesnio procento, kadangi jaunimo šnekamojoje kalboje kartais girdimas būtent šis variantas, tačiau tiriant pastebėta, kad šnekamojoje lietuvių kalboje sudurtinis žodis *keturženklis* dažniausiai turi tvirtagalę priegaidę.

1. 1. 1. 1. 5. Geltonplaukė (: plaukas).

Pamatinis sudurtinio žodžio antrasis dėmuo *pláukas* bk. priklauso trečiajai kirčiuotei. Visi 104 informantai, kurių apklausose buvo ši leksema, tiek vienaskaitos vardininko, tiek daugiskaitos vardininko vyriškosios giminės formas sukirčiavo tvirtapradiškai – *pláukas*, *plaukai*.

Sudurtinis žodis *geltonplaūkė* visų 104 informantų kirčiuotas su cirkumfleksine metatonija. Tad galima teigti, kad šiame dūrinyje cirkumfleksinė metatonija tyrime yra šimtaprocentinė.

Kupiškėnų bei Šiaurės vakarų žemaičių tarmių žodynuose taip pat užfiksuotas nagrinėjamas dūrinytis – atitinkamai *geltonplaūkyš*, *-ė* ir *geltonplaūkis*, *-ė*. Palyginus tyrimo gautus rezultatus bei tarmių žodynuose užfiksuotus atvejus, taip pat kirčiuotus tvirtagališkai, galima teigti, jog cirkumfleksinė metatonija šiame dūrinyje vyksta dėsningai tiek šnekamojoje jaunimo kalboje, tiek kupiškėnų bei šiaurės vakarų žemaičių tarmėse.

Jurgitos Garkauskienės darbe apie cirkumfleksinę metatoniją uteniškių tarmėje ištirti panašūs išvestiniai žodžiai su tokio pat antruoju dėmeniu *pláukas* – *šviesiaplaukė* ir *vilkaplaukė*. Paaiškėjo, jog daugeliu atvejų dūriniai kirčiuojami su cirkumfleksine metatonija.

Palyginus tyrimų rezultatus, galima teigti, kad dūriniuose, kurių antrųjų dėmenų pamatinis žodis *pláukas*, priklausantis trečiajai kirčiuotei, cirkumfleksinė metatonija yra reguliari.

1. 1. 1. 2. Metatonija vyksta retai.

1. 1. 1. 2. 1. Lygiareikšmis, -ė (: reikšmė).

Pamatinis žodis *reikšmė* bk. priklauso trečiajai daiktavardžio kirčiuotei. Informantai šio žodžio daugiskaitos kilmininko linksnį kirčiavo dvejopai: šaknyje ir galūnėje. Dominavo galūninis variantas - *reikšmių*, taip kirčiavo 55 apklaustieji iš 59. Likusieji keturi rinkosi kirčiuoti šaknį - *reikšmių*. Antrajame klausimyne buvo pateikta vienaskaitos galininko forma - *reikšmę*. Dauguma informantų, 43 iš 45, rinkosi tvirtapradį kirčiavimo variantą - *reikšmę*, tik 2 rinkosi kirčiuoti tvirtagališkai - *reikšmę*.

Informantai 93 atvejais iš 104 kirčiavo šį daugiskaitos vardininko žodį tvirtapradiškai - *lygiareikšmiai*. Tik 11 informantų kirčiavo rinkdamiesi cirkumfleksą. Tad galima daryti išvadą, kad dažniausiai šis dūrinys cirkumfleksinės metatonijos įtakai nepasiduoda. Galima daryti prielaidą, kad cirkumfleksinė metatonija čia yra labai reta dėl panašių žodžių kirčiavimo šnekamojoje kalboje, pavyzdžiui, *daugiareikšmis*.

1. 1. 1. 2. 2. Savanaudis, -ė (: nauda).

Pamatinis antrojo dūrinio dėmens žodis *nauda* bk. priklauso trečiajai kirčiuotei. Visi 59 pirmosios apklausos informantai vienaskaitos kilmininką *naudōs* ir abiejų apklausų visi 104 respondentai vienaskaitos galininką *naudą* sukirčiavo tvirtapradiškai, taigi žodis priskirtinas trečiajai kirčiuotei.

Dūrinio vyriškosios giminės vienaskaitos naudininko linksnis informantų buvo kirčiuotas dvejopai: tvirtapradiškai ir tvirtagališkai. Tvirtapradę priegaidę *savanaudžiui* rinkosi 80 informantų, likusieji 24 kirčiavo sudurtinį žodį su cirkumfleksine metatonija - *savanaūdžiui*. Galima daryti išvadą, jog cirkumfleksinė metatonija šiame dūrinyje yra nelabai dažna. Reguliariesnė yra tvirtapradė priegaidė.

1. 1. 1. 2. 3. Kietasprandis (: sprandas).

Antroje apklausoje buvo pateikta dūrinio antrojo dėmens pamatinis žodis. Visi informantai dūrinio pamatinį žodį *sprandas* bk. kirčiavo trečiaja kirčiuote.

Tyrime informantų dūrinys buvo kirčiuojamas dvejopai: daugiskaitos vardininke 95 informantai iš 104 kirčiavo tvirtapradiškai - *kietasprandžiai*, 9 informantai rinkosi cirkumfleksą - *kietasprañdžiai*. Tad atlikus tyrimą paaiškėjo, kad cirkumfleksinė metatonija vedinyje *kietasprandis* yra labai reta.

B. Stundžia straipsnyje „Dėl cirkumfleksinės metatonijos išvestiniuose lietuvių kalbos daiktavardžiuose“ teigia Pasvalio šnektoje (šiaurės panevėžiškių tarmėje) pastebėjęs, jog dariniuose, kurių kirčiuotas antrasis dėmuo, būdinga akūtinė analoginė metatonija, kuri

pertvarko darinių kirčiavimą pagal pamatinio žodžio priegaidę. Panašus dūrinys į *kietasprandis* yra *drūtasprandis*. Palyginus gautus tyrimo rezultatus ir pastebėtus bei pateiktus kalbininko duomenis, galima teigti, jog ne tik Pasvalio šnektoje, bet ir šnekamojoje jaunimo kalboje šiam žodžiui cirkumfleksinė metatonija yra nebūdinga.

1. 1. 1. 3. Problemiški, toliau tirtini atvejai.

1. 1. 1. 3. 1. Raudonžandis (: žandas).

Antroje apklausoje atsisakyta pirmojoje apklausoje retai vartojamo žodžio *papūstžandis*, nes informantams šis žodis buvo neįprastas. Jis pakeistas vediniu *raudonžandis*, tikintis, jog ši dažniau pasitaikanti leksema padės padaryti aiškesnes išvadas. Buvo pateikta antrojo dūrinio dėmens pamatinio žodžio *žandas* bk. vyriškosios giminės daugiskaitos vardininko forma, kurią visi 45 antrojo klausimyno, taip pat ir pirmojo klausimyno visi 59 informantai, kirčiavo trečiąja kirčiuote.

Vedinį, pateiktą vyriškosios giminės vienaskaitos vardininko forma, akūtu rinkosi kirčiuoti 27 informantai iš 45 – *raudonžandis*, o cirkumfleksą, kirčiuodami antrąjį dvigarsio dėmenį, rinkosi 18 respondentų – *raudonžandis*. Šis dūrinys yra problemiškas, nes cirkumfleksinė metatonija vyksta kiek rečiau nei nevyksta, kirčiavimas nėra reguliarus, tad žodį dar reikėtų papildomai tirti, norint išsiaiškinti dėsingumą, pastovumą.

Dūriniai *plačiažandis* Bonifaco Stundžios turimais duomenimis Pasvalio šnektoje cirkumfleksinė metatonija yra nebūdinga, jis kirčiuojamas pagal pamatinį žodį akūtiškai – *žandas*. Šie panašūs dūriniai gali būti lyginami kirčiavimo atžvilgiu ir gali būti padaryta hipotetinė išvada, kad leksemą *raudonžandis* linkstama kirčiuoti akūtiškai.

1. 1. 2. Dūriniai, kurių kirčiuotas antrasis dėmuo remiasi pirmosios kirčiuotės daiktavardžiu.

Toliau darbe analizuojami dūriniai, kurių kirčiuotas antrasis dėmuo remiasi pirmosios kirčiuotės daiktavardžiu. Tokie žodžiai rečiau patiria cirkumfleksinę metatoniją. Tokio tipo dūrinių darbe yra penki, iš kurių du yra su reta cirkumfleksine metatonija (*storažarnė*, *daugiakaušis*), trys cirkumfleksinei metatonijai nepasiduoda (*lygiateisis*, *ilgaamžis*, *bendraamžis*). Toliau darbe pateikta smulkesnė ištirtų dūrinių analizė.

1. 1. 2. 1. Metatonija vyksta retai.

1. 1. 2. 1. 1. Storažarnė (: žarna).

Pamatinis antrojo dėmens žodis apklausose buvo pateiktas dviem formomis – vienaskaitos vardininku ir vienaskaitos galininku. Vienaskaitos galininke visi informantai, išskyrus vieną (*žarną*), rinkosi tvirtapradį kirčiavimo variantą – *žarną*. Vienaskaitos vardininke

77 informantai rinkosi kirčiuoti pagal trečiąją kirčiuotę – *žarnà*, 37 – pagal pirmąją – *žárna*. Lietuvių kalbos žodyne šis daiktavardis turi du kirčiavimo variantus – priklauso pirmajai ir trečiajai kirčiuotėms.

Dūrinys apklausose buvo pateiktas moteriškosios giminės vienaskaitos kilmininko linksnio forma. Jis kirčiuotas trejopai: su cirkumfleksine metatonija, tvirtapradiškai ir jungiamasis sudurtinio žodžio balsis. 29 informantai iš 104 kirčiavo tvirtagališkai – *storažaárnės*, 66 iš 104 kirtį paliko tokį, kaip pamatinio žodžio – *storažárnės* bei 9 informantai iš 104 kirčiavo jungiamąjį balsį – *storāžarnės*. Žvelgiant į sudurtinio žodžio kirčiavimo variantiškumą, galima teigti, kad linkstama kirčiuoti be cirkumfleksinės metatonijos, tačiau norint konkretesnių rezultatų, šį dūrinį dar reikėtų tirti. Galima daryti prielaidą, kad taip yra todėl, kad pamatinis žodis yra kirčiuojamas dvejopai.

1. 1. 2. 1. 2. Daugiakaušis (: kaušas).

Pamatinis daiktavardis *káušas* bk. priklauso pirmajai kirčiuotei. Vienaskaitos vardininką 99 respondentai iš 104 kirčiavo tvirtapradiškai – *káušas*, likusieji 5 rinkosi cirkumfleksą – *kaūšas*. Daugiskaitos naudininko formą pirmojo klausimyno informantai dažniausiai kirčiavo pagal pirmąją kirčiuotę – *káušams* – 55 respondentai. 3 respondentai kirčiavo galūnę – *kaušáms*, o vienas rinkosi cirkumfleksą šaknyje – *kaūšams*.

Dūrinys, klausimyne pateiktas vyriškosios giminės daugiskaitos vardininko linksniu, dažniausiai kirčiuotas tvirtapradiškai – *daugiakáušiai* – 74 informantai. Likusieji 30 rinkosi kirčiuoti cirkumflesiškai – *daugiakaūšiai*. Cirkumfleksinė metatonija šiame žodyje dvigubai dažniau nevyksta nei vyksta. Galima daryti prielaidą, kad informantai išvestinį žodį kirčiavo remdamiesi pamatiniu žodžiu *káušas*, turinčiu tvirtapradę priegaidę.

1. 1. 2. 2. Metatonija nevyksta.

1. 1. 2. 2. 1. Lygiateisis, -ė (: teisė).

Antruoju dėmeniu einantis žodis apklausose buvo pateiktas daugiskaitos kilmininko bei vienaskaitos galininko linksniais. Visi informantai vyriškosios giminės vienaskaitos galininke šį žodį kirčiavo tvirtapradiškai – *téisę*. Daugiskaitos kilmininko kirčiavimui – *tėisų*– dauguma, 102 iš 104 informantų, rinkosi akūtą. Du respondentai iš 104 rinkosi kirčiuoti cirkumflesiškai – *teĩsių*. Taigi beveik visi informantai kirčiavo *tėisė*.

Dūrinys informantų kirčiuotas dvejopai: tvirtapradiškai ir tvirtagališkai. 17 informantų sudurtinį žodį daugiskaitos vardininke kirčiavo su cirkumfleksine metatonija – *lygiateĩšiai*, 87 tvirtapradiškai – *lygiatėisiai*. Tad galima teigti, jog cirkumfleksinė metatonija nagrinėjamam

dūriniui nėra būdinga, žmonės linksta sudurtinį žodį kirčiuoti pagal pamatinio žodžio tvirtapradę priegaidę.

1. 1. 2. 2. 2. Ilgaamžis (: amžius).

Pamatinis antrojo sudurtinio žodžio dėmuo vienaskaitos vardininke kirčiuojamas pagal pirmąją kirčiuotę – *ámžius* bk.

Dūrinys dažniausiu atveju cirkumfleksinės metatonijos nepatiria. 102 atvejais iš 104 jis kirčiuojamas tvirtapradiškai – vienaskaitos kilmininkas – *ilgaámžio*. Tik du informantai pavartojo šį žodį su cirkumfleksine metatonija – *ilgaamžio*. Tad galima teigti, kad cirkumfleksas nagrinėjamame sudurtiniame žodyje yra praktiškai atsitiktinis, galima daryti išvadą, jog cirkumfleksinė metatonija šiame dūrinyje beveik niekada nevyksta.

Prieš atliekant analizę, buvo tikėtasi panašių rezultatų, kadangi šnekamojoje kalboje lietuvių kalbos vartotojai dažniausiai nagrinėjamąjį dūrinį kirčiuoja tvirtapradiškai. Toks pats kirčiavimo variantas užfiksuotas ir *Kazlų Rūdos šnektos žodyne*. Tačiau palyginus dabartinę lietuvių kalbos vartoseną su XX amžiaus vidurio šiaurės rytų dūninkų šnektų žodyne pateiktąja, kur ne tik norma laikyta cirkumfleksinė metatonija, bet ir susijungus dūrinių balsiams panaikintas hiatas – *ilgamžis*.

1. 1. 2. 2. 3. Bendraamžis, -ė (: amžius).

Pamatinis antrojo sudurtinio žodžio dėmuo vienaskaitos vardininke kirčiuojamas pagal pirmąją kirčiuotę – *ámžius* bk.

Dūrinys vienaskaitos galininke kirčiuotas dvejopai: tvirtapradiškai arba galūnėje. Tvirtapradiškai kirčiavo 94 informantai – *bendraámžius*, vienas rinkosi kirčiuoti cirkumfleksą – *bendraamžius*, 9 kirčiavo galūnę – *bendraamžiùs* – toks kirčiavimas rodo metatoniją. Galima teigti, kad cirkumfleksinė metatonija praktiškai niekada nevyksta, kadangi dauguma informantų kirčiuodami rinkosi akūtą.

Bonifaco Stundžios vadovaujame projekte „Naujausi kirčiavimo polinkiai“ šis dūrinys taip pat dažniausiai kirčiuotas tvirtapradiškai (114 atvejų iš 119). Jurgitos Garkauskienės darbe dūrinys *bendraamžis* cirkumfleksinės metatonijos taip pat nepatiria – užfiksuotas tik vienas atvejis su cirkumfleksine metatonija daugiskaitos vardininko linksnyje. Nepaisant to, kad skiriasi informantai: šiame darbe buvo apklausti jaunosios kartos atstovai, „Naujausiuose kirčiavimo polinkiuose“ informantais buvo pasirinkti vidurinės kartos inteligentai, „Cirkumfleksinė metatonija uteniškių tarmėje“ apklausti įvairių kartų atstovai, dūrinio kirčiavimo rezultatai nesiskiria. Tad galima teigti, kad cirkumfleksinė metatonija šiam vediniui yra nebūdinga.

Palyginus su kitu dūriniu, analizuojamu šiame tyrime, – *ilgaamžis*, galima teigti, kad cirkumfleksinė metatonija sudurtiniame žodyje, kurio antrasis dėmuo *ámžius* priskirtinas pirmajai kirčiuotei, vyksta labai retu atveju. Dūrinyje *bendraamžis* ji vyksta penkis kartus, *ilgaamžis* – vieną kartą. Palyginus šio bei Bonifaco Stundžios tyrimų rezultatus, galima teigti, jog cirkumfleksinė metatonija dūriniams su pamatiniu antruoju dėmeniu *ámžius*, nėra būdinga.

Zanavykų šnektos žodyne taip pat pateiktas vyraujantis vedinio *bendraámžis* tvirtapradis variantas. Tai rodo, jog cirkumfleksinė metatonija šiems žodžiams nėra būdinga.

1. 1. 3. Dūriniai su kirčiuotu pirmuoju dėmeniu, kuriuo eina trečiosios kirčiuotės vardažodis.

Toliau darbe analizuojami dūriniai su kirčiuotu pirmuoju dėmeniu, kuriuo eina trečiosios kirčiuotės vardažodis. Tokie žodžiai bendrinėje kalboje dažniausiai nepatiria cirkumfleksinės metatonijos. Tokio tipo dūrinių darbe yra du (*bernvakaris* ir *veidrodis*). Toliau darbe pateikta smulkesnė ištirtų dūrinių analizė.

1. 1. 3. 1. Metatonija vyksta.

1. 1. 3. 1. 1. **Bernvakaris (: bernas).**

Pamatinis pirmojo dūrinio dėmens žodžio *bérnas* bk. priklauso trečiajai kirčiuotei. Tiriamasis žodis visų 104 informantų kirčiuotas tvirtaprade priegaide (daugiskaitos vardininkas *bernai*).

Vienaskaitos vardininkas *beřnvakaris* reguliariai kirčiuotas su cirkumfleksine metatonija, tik vienas informantas rinkosi akūtą – *bérnvakaris*. Neabejotina, kad čia cirkumfleksinė metatonija vyksta reguliariai.

Bonifaco Stundžios vadovaujamame projekte „Naujausi kirčiavimo polinkiai“ išvestinis žodis *bernvakaris* taip pat buvo įtrauktas į tyrimą. Kaip ir ištyrus šnekamosios kalbos jaunosios kartos šio vardažodžio kirčiavimą, taip ir minėtajame tyrime šis žodis visada kirčiuojamas tvirtagališkai (119 atvejų iš 119). Galima daryti prielaidą, jog toks vedinio kirčiavimas yra pasiskolintas iš kito semantiškai artimo žodžio – *mergvakaris*, kuris taip pat kirčiuojamas tvirtagališkai.

Palyginus plačios apimties Bonifaco Stundžios kuruojamo tyrimo ir šios analizės rezultatus, galima teigti, kad cirkumfleksinė metatonija dūrinyje *bernvakaris* vyksta dėsningai.

1. 1. 3. 2. Metatonija nevyksta.

1. 1. 3. 2. 1. Veidrodis (: veidas).

Pamatinis pirmojo dūrinio dėmens žodis *vėidas* bk. priklauso trečiajai kirčiuotei. Buvo pateikti du šio daiktavardžio linksniai – vienaskaitos vardininkas ir daugiskaitos vardininkas. Abu linksniai visų informantų buvo sukirčiuoti pagal trečiąją kirčiuotę: vienaskaitos vardininkas – *vėidas*, daugiskaitos vardininkas – *veidaĩ*.

Dūrinys kirčiuotas dvejopai: tvirtapradiškai ir tvirtagališkai. Su cirkumfleksine metatonija – *veĩdrodis* – kirčiavo 4 informantai iš 104, likusieji 100 kirčiavo tvirtapradiškai – *vėidrodis*. Taigi galima teigti, kad cirkumfleksinė metatonija šiame nagrinėjamame sudurtiniame žodyje nevyksta.

Astos Kazlauskienės vadovaujamame projekte „Jaunimo kirčiavimo polinkiai: bendrinės kalbos normos ir vartosenos tendencijos“ taip pat buvo pateiktas ir analizuojamas nagrinėjamasis žodis *veidrodis*. Čia jis taip pat informantų dėsningai kirčiuotas be cirkumfleksinės metatonijos, net 195 respondentai iš 209. Tai tik patvirtina, kad akūtinį variantą visuomenė, ypač jaunoji karta, vartoja žymiai dažniau nei cirkumfleksinį.

1967 metais išleistame Vytauto Vitkausko „Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodyne“ bei *Zanavykų šnektos žodyne* užfiksuotas dūrinys su cirkumfleksine metatonija – *veĩdrodis*. Šis variantas šnekamojoje bendrinėje kalboje yra išskirtinai retas, tačiau tarmėse galbūt dažnesnis.

Išanalizavus sudurtinių žodžių duomenis, galima pastebėti, kad cirkumfleksinė metatonija lietuvių šnekamojoje kalboje nėra reguliari. Vienais atvejais ji dažnesnė, kitais visiškai reta.

Atsižvelgus į dūrinių antrojo dėmens pamatinių žodžių kirčiuotę, metatonija pasiskirstė taip:

1. Cirkumfleksinė priegaidžių kaita dūriniuose, kurių pamatinis antrojo dėmens žodis priklauso trečiajai kirčiuotei:

1.1. Cirkumfleksinė priegaidžių kaita dėsningiausia tuose vediniuose, kurių pamatinis antrojo dėmens žodis priklauso trečiajai kirčiuotei: *bendradaĩbis*, –ė (: *dárbas* 3), *pramuštgalĩvis*, –ė, *bukagaĩvis* (: *galvà* 3), *keturžeĩnkis* (: *žėnklas* 3), *geltonplaũkė* (: *pláukas* 3).

1. 2. Trijuose dūriniuose, kurių pamatinis antrojo dėmens žodis priklauso trečiajai kirčiuotei, cirkumfleksinė metatonija yra retas reiškiny: *lygiarėĩšmis*, –ė (: *reĩšmė* 3), *kietasprándis*, –ė (: *sprándas* 3), *savanaũdis*, –ė (: *naudà* 3).

1. 3. Užfiksuotas atvejis, kai dūrinys, kurio antrojo dėmens pamatinis žodis priklauso trečiajai kirčiuotei, ir jį reikėtų toliau tirti, kadangi dėsningumas neišryškėjo: *raudonžañdis* (: *žándas* 3).

1. 4. Dūriniai su kirčiuotu pirmuoju dėmeniu, kuris remiasi trečiosios kirčiuotės vardažodžiu, klausimyne buvo pateikti tik du ir jų kiečiavimas kardinaliai skyrėsi: *vėidrodis* (: *vėidas* 3) cirkumfleksinės metatonijos įtakai nepasidavė, o *beřnovakaris* (: *bėrnas* 3) – praktiškai visada kirčiuotas tvirtagališkai.

2. Dūrinys *storažařnė* (: *žarnà* 3, *žárna* 1), kurio antrojo dėmens pamatinis žodis priklauso pirmajai ir trečiajai kirčiuotėms, 29 informantų kirčiuotas su cirkumfleksine metatonija.

3. Cirkumfleksinė metatonija dūrinuose su kirčiuotu antruoju dėmeniu, kuris remiasi pirmosios kirčiuotės daiktavardžiu:

3.1. Cirkumfleksinė metatonija dūrinuose su kirčiuotu antruoju dėmeniu, kuris remiasi pirmosios kirčiuotės vardažodžiu, yra reta: *bendraámžis*, *-ė* (: *ámžius* 1), *lygiatėisis*, *-ė* (: *tėisė* 1), *ilgaámžis*, *-ė* (: *ámžius* 1).

4. Statistiniai duomenys rodo, kad nagrinėtuose dūrinuose cirkumfleksinė metatonija yra statistiškai reikšminga, kai jų pamatinis antrojo dėmens žodis priklauso trečiajai kirčiuotei (žr. 1 lentelę), nes iš 877 atvejų pastebėti 572 cirkumfleksinės metatonijos atvejai. Tai rodo, kad cirkumfleksinė metatonija dūrinuose yra gana paplitęs reiškinys.

5. Palyginus statistinę cirkumfleksinės metatonijos priklausomybę nuo dūrinio antruoju dėmeniu einančio žodžio kirčiuotės, galimi tokie pastebėjimai:

5.1. tuose dūrinuose, kurių pamatinis žodis priklauso trečiajai kirčiuotei (žr. 2 lentelę), cirkumfleksinė metatonija yra statistiškai reikšminga ($u = 9,15$), priegaidžių kaita šio tipo vediniuose vyksta dažnai;

5.2. dūrinuose, kurių antruoju dėmeniu einantis žodis priklauso pirmajai kirčiuotei (žr. 4 lentelę), statistiškai reikšmingas yra priegaidžių kaitos nebuvimas ($u = 15,81$);

5.3. dūrinuose, kurių pirmasis dėmuo remiasi trečiosios kirčiuotės vardažodžiu, o tokių tyrime buvo tik du, kiečiavimas pasiskirsto apylygiai. Vienu atveju (*beřnovakaris*) cirkumfleksinė metatonija yra dėsninga, o kitu atveju (*vėidrodis*) cirkumfleksinės metatonijos nėra.

1 lentelė. Dūrinų anketavimo bendrinėje jaunimo lietuvių kalboje rezultatai (trečiosios kirčiuotės pamatiniai žodžiai)

Eil. nr.	Dūrinys	Pamatinis žodis	Anketuota forma	Metatonija vyksta	Metatonija nevyksta	Iš viso
1	bendradarbis, -ė	dárbas 3	bendradarbiai	104 (bendradařbiai)	-	104
2	geltonplaukis, -ė	pláukas 3	geltonplaukė	104 (geltonplaũkė)	-	104
3	bukagalvis, -ė	galvà 3	bukagalvis	103 (bukagaľvis)	1 (bukagaľvis)	104
4	pramuštgalvis, -ė	galvà 3	pramuštgalvis	100 (pramuštgaľvis)	4 (pramušt-gaľvis)	104
5	keturženklis, -ė	žėnklas 3	keturženklis	99	5	104

				(ketužeñklis)	(keturžėnklis)	
6	savanaudis, -ė	naudà 3	savanaudžiui	24 (savanaũdžiui)	80 (savanaũdžiui)	104
7	lygiareikšmis, -ė	reikšmė 3	lygiareikšmiai	11 (lygia- reikšmiai)	93 (lygia- reikšmiai)	104
8	raudonžandis, -ė	žandas 3	raudonžandis	18 (raudonžañdis)	27 (raudonžandis)	45
9	kietasprandis, -ė	sprãdas 3	kietasprandži- ai	9 (kietasprañ- džiai)	95 (kietasprãn- džiai)	104
Iš viso				572 (65,22 %)	305	877

2 lentelė. Cirkumfleksinė metatonija dūriniuose su antruoju kirčiuotu dėmeniu, kuriuo eina trečiosios kirčiuotės vardažodis.

<i>Metatonija vyksta / nevyksta</i>	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>u</i> plg. su <i>u_p</i>
572 : 305	877	65,22	9,15 > 3,29

3 lentelė. Dūrinių anketavimo bendrinėje jaunimo lietuvių kalboje rezultatai (pirmosios kirčiuotės pamatiniai žodžiai)

Eil. nr.	Dūrinys	Pamatinis žodis	Anketuota forma	Metatonija vyksta	Metatonija nevyksta	Iš viso
1	ilgaamžis, -ė	ámžius 1	ilgaamžio	2 (ilgaamžio)	102 (ilgaamžio)	104
2	bendraamžis, -ė	ámžius 1	bendraamžius	9 (bendra- amžiùs)	94 (bendraám- žius)	104
3	lygiateisis, -ė	tėisė 1	lygiateisiai	17 (lygiateĩsiai)	87 (lygiateĩsiai)	104
4	daugiakaušis, -ė	káušas 1	daugiakaušiai	34 (daugiakaũšiai)	70 (daugiakáušiai)	104
5	storažarnis, -ė	žárna 1 žarnà 3	storažarnės	29 (storažarnės)	66 (storažarnės)	95
Iš viso				91	419 (82,16 %)	510

4 lentelė. Cirkumfleksinė metatonija nevyksta dūriniuose su pirmojo dėmens kirčiu, kurių antrasis dėmuo remiasi pirmosios kirčiuotės vardažodžiu.

<i>Metatonija nevyksta / vyksta</i>	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>u</i> plg. su <i>u_p</i>
91 : 419	510	82,16	15,81 > 3,29

5 lentelė. Dūrinių anketavimo bendrinėje jaunimo lietuvių kalboje rezultatai (trečiosios kirčiuotės pamatiniai žodžiai, kai kirčiuojamas pirmas dūrinio dėmuo)

Eil. nr.	Dūrinys	Pamatinis žodis	Anketuota forma	Metatonija vyksta	Metatonija nevyksta	Iš viso
----------	---------	-----------------	-----------------	-------------------	---------------------	---------

1	Bernvakaris	bérnas 3	bernvakaris	103 (beñnvakaris)	1 (bérnvakaris)	104
2	Veidrodis	véidas 3	veidrodis	4 (veĩdrodis)	100 (véidrodis)	104
Iš viso				107 (51,44 %)	101	208

1. 2. Priešdėlio *be-* vediniai

Priešdėlių vediniuose metatonija yra ganėtinai retas reiškiny, palyginti su kitais darybos būdais. Ji dėsningesnė tik dviejų priešdėlių – priešdėlio *be-* ir priešdėlio *pa-* vediniuose. Tvirtapradė pamatinio žodžio priegaidė pakeičiama tvirtagale. Šiame darbe tirti tik priešdėlio *be-* vediniai jaunosios kartos atstovų bendrinėje lietuvių kalboje.

1. 2. 1. Priešdėlio *be-* vediniai, kurių pamatinis žodis yra pirmosios kirčiuotės vardažodis.

Toliau darbe bus nagrinėjami priešdėlio *be-* vediniai, kurių pamatinis žodis yra pirmosios kirčiuotės daiktavardis. Tokie žodžiai dažniausiai cirkumfleksinės metatonijos nepatiria. Tokio tipo dūrinių darbe yra septyni, iš kurių du cirkumfleksinės metatonijos nepatiria (*bekelnis*, *beteisis*), trys cirkumfleksinę metatoniją patiria retai (*belaisvis*, *beskeveldris*, *bekaulis*, *bebaimis*), vienas yra probleminis atvejis (*besaulis*). Toliau darbe pateikta smulkesnė ištirtų vedinių analizė.

1. 2. 1. 1. Metatonija nevyksta.

1. 2. 1. 1. 1. **Bekelnis** (: **kelnės**).

Pamatinis priešdėlio *be-* vedinio žodis *kėlnės* bk. yra pirmosios kirčiuotės. Informantams šis žodis buvo pateiktas dviem linksniais: vyriškosios giminės daugiskaitos vardininku – *kėlnės* – bei daugiskaitos naudininku – *kėlnėms*. Visi informantai kirčiavo tvirtapradiškai žodžio formas *kėlnės* ir *kėlnėms*.

Priešdėlio *be-* vedinys *bekelnis* cirkumfleksinės metatonijos beveik nepatiria. Tyrime išvestinis žodis buvo pateiktas vienaskaitos vardininko forma – *bekelnis*. Beveik visi informantai (102 iš 104) šį žodį rinkosi kirčiuoti tvirtaprade priegaide – *bekėlnis*, du kirčiavo tvirtagališkai – *bekėlnis*. Tad galima teigti, kad cirkumfleksinė metatonija šiame vedinyje nevyksta.

1. 2. 1. 1. 2. **Beteisis**, –ė (: **teisė**).

Pamatinis žodis *tėisė* bk. priklauso pirmajai vardažodžių kirčiuotei. Absoliučiai visi 59 pirmosios apklausos informantai vienaskaitos galininko linksnį – *tėisę* – kirčiavo tvirtapradiškai. Pamatinis žodis buvo pateiktas ir vyriškosios giminės daugiskaitos kilmininko linksniu. 58 informantai iš 59 kirčiavo šį žodį pagal pirmąją kirčiuotę tvirtapradiškai – *tėisų*. Vienas respondentas rinkosi kirčiuoti cirkumflesiškai – *tėisų*.

Priešdėlio vedinys *beteĩsis* priklauso antrajai kirčiuotei. Informantams buvo pateikta vienaskaitos vardininko forma, kuri buvo kirčiuota dvejopai: su cirkumfleksine metatonija ir be jos. 94 informantai iš 104 rinkosi akūtinį kirčiavimo variantą – *betėĩsis*. Likusieji 10 kirčiavo vedinį su cirkumfleksine metatonija – *beteĩsis*. Galima teigti, kad dažniausiai cirkumfleksinė metatonija šiame priešdėlio *be-* vedinyje nevyksta.

1. 2. 1. 2. Metatonija vyksta retai.

1. 2. 1. 2. 1. **Belaisvis (: laisvė).**

Pamatinis žodis *laisvė* pirmojoje apklausoje buvo pateiktas dviem formomis: vienaskaitos kilmininku *laisvės* bei vienaskaitos galininku – *laisvę*. Abiem atvejais daiktavardis kirčiuotas tvirtapradiškai.

Priešdėlio *be-* vedinys *belaisvis* priklauso antrajai kirčiuotei. Informantams buvo pateikta daugiskaitos vardininko forma, kuri kirčiuota dvejopai: tvirtagale priegaide ir tvirtaprade priegaide. 34 atvejais iš 104 informantai kirčiavo su tvirtagale priegaide – *belaisviai*, taigi juose vyko cirkumfleksinė metatonija. Didesnioji respondentų dalis, net 70 žmonių, kirčiavo tvirtaprade priegaide – *belaisviai*. Tad galima teigti, kad cirkumfleksinė metatonija dvigubai dažniau nevyksta nei vyksta.

Jurgita Garkauskienė savo darbe taip pat pateikė išvadą, jog dauguma apklaustųjų nagrinėjamąjį išvestinį žodį kirčiavo be cirkumfleksinės metatonijos. Tad galima teigti, kad cirkumfleksinė metatonija vediniui *belaisvis* nėra būdinga.

Zanavykų šnektos, Kazlų Rūdos šnektos bei *Šiaurės vakarų žemaičių* žodynuose tiriamasis žodis priklauso pirmajai kirčiuotei ir yra kirčiuojamas tvirtaprade priegaide. Kaip ir tiriamajame darbe bei Jurgitos Garkauskienės darbe, taip ir tarmių žodynuose, šis žodis retai patiria cirkumfleksinę metatoniją.

1. 2. 1. 2. 2. **Beskeveldris (: skeveldra).**

Pirmojoje apklausoje pateiktas pamatinis žodis *skeveldra* bk. priklauso pirmajai kirčiuotei. Informantams buvo pateikta šio žodžio daugiskaitos vardininko forma – *skeveldros*. Beveik absoliuti dauguma informantų, net 58 iš 59, kirčiuodami rinkosi akūtinę priegaidę. Antrojoje apklausoje pateikta kitos dvi nagrinėjamo pamatinio žodžio formos – *skeveldras* ir *skeveldrą*. Abiem atvejais visi informantai kirčiuodami rinkosi akūtą.

Informantams buvo pateikta vedinio vienaskaitos vardininko forma – *beskeveldris*. Tiriamieji kirčiuodami pasiskirstė į dvi grupes: vieni kirčiavo *beskeveldris*, kiti – *beskeveldris*. Tik dešimčia atvejų iš 104 šis priešdėlio *be-* vedinys patyrė cirkumfleksinę metatoniją. Likusiais

90 atvejų informantai kirčiuodami rinkosi akūtinę priegaidę. Tad galima teigti, jog šio dūrinio cirkumfleksinė metatonija šnekamojoje lietuvių jaunimo kalboje yra labai reta.

1. 2. 1. 2. 3. **Bekaulis, -ė (: kaulas).**

Pamatinis žodis *káulas* bk. pirmajai kirčiuotei. Pirmosiose 59 anketose buvo pateiktos dvi šio daiktavardžio formos – daugiskaitos vardininkas bei daugiskaitos galininkas. Visi 59 respondentai be išimties šį žodį abiem atvejais kirčiavo pagal pirmąją kirčiuotę – tvirtaprade priegaide – *káulai* ir *káulus*.

Priešdėlio *be-* vedinys *bekaũlis* informantams anketose buvo pateiktas vienaskaitos vardininko forma. Vardažodis anketose kirčiuotas dvejopai: tvirtaprade bei tvirtagale priegaide. Cirkumfleksinę metatoniją patyrė tik 22 informantų vediniai – *bekaũlis*. Likusių 82 informantų vediniai buvo kirčiuojami tvirtaprade priegaide – *bekáulis*. Tad galima teigti, kad cirkumfleksinę metatoniją vedinys *bekaũlis* šnekamojoje kalboje patiria ne taip dažnai.

1. 2. 1. 2. 4. **Bebaimis, -ė (: baimė).**

Pamatinis vedinio žodis *báimė* bk. priklauso pirmajai kirčiuotei. Anketose informantams buvo pateikta vienaskaitos vardininko forma – *báimė*. Visi 104 atsakiusieji kirčiavo šią žodžio formą tvirtaprade priegaide – *báimė*, taigi pagal pirmąją kirčiuotę.

Nagrinėjamas vedinys abiejose apklausose buvo pateiktas vienaskaitos vardininko forma – *bebaimis*. Informantai jį kirčiavo dvejopai: tvirtagališkai – *bebaĩmis* bei tvirtapradiškai – *bebáimis*. Cirkumfleksinę metatoniją patyrė tik 10 atvejų iš 104. 94 atvejais informantai kirčiavo rinkdamiesi akūtą. Tad galima daryti išvadą, jog cirkumfleksinė metatonija vedinyje yra reta.

Jurgitos Garkauskienės darbe taip pat buvo tirtas vardažodis *bebaimis*. Kaip ir šnekamojoje lietuvių kalboje, taip ir uteniškių tarmėje šis priešdėlio *be-* vedinys dažniausiai kirčiuojamas be metatonijos. Vos keli informantai pateikė atsakymą su cirkumfleksine metatonija. Tad galima daryti išvadą, jog cirkumfleksinė metatonija išvestininiame žodyje praktiškai nevyksta nei šnekamojoje lietuvių jaunimo kalboje, nei uteniškių tarmėje.

1. 2. 1. 3. Problemiški, toliau tirtini atvejai.

1. 2. 1. 3. 1. **Besaulis (: saulė).**

Pamatinis žodis *sáulė* pirmajame apklausos etape buvo pateiktas dviem formomis: vienaskaitos vardininko bei vienaskaitos vietininko. Šis žodis bk. priklauso pirmajai vardažodžių kirčiuotei. Informantai abi formas visi be išimties kirčiavo pagal pirmąją kirčiuotę – *sáulė* ir *sáulėje*.

Priešdėlio *be-* vedinys *besaulis* buvo kirčiuotas dvejopai: vykstant cirkumfleksinei metatonijai – *besaũlis* – bei nevykstant – *besáulis*. 35 informantų kirčiavo vedinį su cirkumfleksine metatonija, rinkosi cirkumfleksą, o 69 iš 104 rinkosi akūtą. Tad cirkumfleksinė metatonija dvigubai dažniau nevyksta nei vyksta. Norint įsitikinti, kuris kirčiavimo variantas tikrai yra reguliaresnis, reikėtų toliau nagrinėti šio žodžio kirčiavimą.

1. 2. 2. Priešdėlio *be-* vediniai, kurių pamatinis žodis yra trečiosios kirčiuotės vardažodžis.

Toliau darbe bus nagrinėjami priešdėlio *be-* vediniai, kurių kirčiuotas pamatinis žodis yra trečiosios kirčiuotės daiktavardis. Tokių žodžių kirčiavimas įvairuoja. Tokio tipo dūrinių darbe yra penki, iš kurių trys patiria cirkumfleksinę metatoniją (*begalvis*, *beplaukis*, *bedarbis*), vienas yra problemiškas, toliau tirtinas atvejis (*berekšmis*), vienas atvejis cirkumfleksinę metatoniją patiria retai (*belangė*). Toliau darbe pateikta smulkesnė ištirtų vedinių analizė.

1. 2. 2. 1. Metatonija vyksta.

1. 2. 2. 1. 1. *Begalvis*, -ė (: *galva*).

Pamatinis žodis *galvà* bk. priklauso trečiajai kirčiuotei. Visi 59 informantai, kirčiavę pirmojoje anketoje pateiktus sakinius, be išimties vienaskaitos galininką *gálvą* kirčiavo pagal trečiąją kirčiuotę.

Priešdėlio *be-* vedinys *begáľvis* priklauso antrajai kirčiuotei. Informantams anketose buvo pateiktas šio žodžio vienaskaitos vardininkas – *begalvis*. Apklaustieji šį vedinį kirčiavo dvejopai: tvirtaprade bei tvirtagale priegaide. Net 99 atvejais iš 104 vedinys kirčiuotas su cirkumfleksine metatonija – *begáľvis*. Tik penkiais atvejais darinys kirčiuotas su tvirtaprade priegaide – *begáľvis*, tad galima daryti prielaidą, kad šnekamojoje kalboje jis patiria cirkumfleksinę metatoniją.

Palyginus dūrinių su antrojo dėmens pamatiniu žodžiu *galvà* bei priešdėlio *be-* vedinio kirčiavimą, kurio pamatinis žodis yra toks pats bei priklauso trečiajai kirčiuotei, galima daryti išvadą, jog cirkumfleksinė metatonija, kai šis žodis yra pamatinis, vyksta ir yra reguliari, dėsninga (plg. *bukagalvis*, *pramuštgalvis* ir *begalvis*).

1. 2. 2. 1. 2. *Beplaukis*, -ė (: *plaukas*).

Pamatinis žodis *pláukas* bk. priklauso trečiajai kirčiuotei. Visi 104 informantai šį žodį vienaskaitos vardininko linksnyje sukirčiavo tvirtapradiškai – *pláukas*.

Priešdėlio *be-* vedinys *beplaũkis* informantams buvo pateiktas vardininko linksniu. 97 informantai iš 104 kirčiavo šį darinį tvirtagališkai – *beplaũkis*. Likusieji septyni rinkosi

tvirtapradį kirčiavimo variantą – *bepláukis*. Tad galima teigti, kad cirkumfleksinė metatonija šiame darinyje vyksta beveik visada.

Palyginus gautus priešdėlio *be-* vedinio rezultatus su dūriniu *geltonplaukė*, galima teigti, kad esant pamatiniam žodžiui *pláukas*, kuris priklauso trečiajai vardažodžių kirčiuotei, cirkumfleksinė metatonija dariniuose vyksta.

1. 2. 2. 1. 3. **Bedarbis, -ė (: darbas).**

Pamatinis žodis *dárbas* bk. priklauso trečiajai kirčiuotei. Abi pateiktas daiktavardžio formas informantai kirčiavo pagal trečiąją kirčiuotę: daugiskaitos naudininkas – *darbáms* ir vienskaitos vardininkas – *dárbas*.

104 informantams buvo pateiktas vienskaitos naudininko linksnis – *bedarbiui*, kuris 102 apklaustųjų kirčiuotas tvirtagale priegaide – *bedařbiui*, du respondentai rinkosi akūtą – *bedárbiui*. Taip pat patikrintas ir vardininko linksnis – ši išvestinio vardažodžio forma taip pat kirčiuota tik tvirtagališkai – *bedařbis*. Tad galima teigti, kad cirkumfleksinė metatonija šiame vedinyje vyksta dėsningai.

Kita vertus, *Vidiškių šnektos žodyne* užfiksuotas tvirtapradis kirčiavimo variantas – *bedárbis*. Nepaisant to, kaip ir dūrinyje *bendradarbis*, taip ir priešdėlio *be-* vedinyje *bedarbis* cirkumfleksinė metatonija yra vienodai dėsninga, reguliari.

1. 2. 2. 2. Problemiški, toliau tirtini atvejai.

1. 2. 2. 2. 1. **Bereikšmis, -ė (: reikšmė).**

Pamatinis žodis *reikšmė* bk. priklauso trečiajai daiktavardžio kirčiuotei. Informantai šį žodį daugiskaitos kilmininke kirčiavo dvejopai: šaknyje ir galūneje. Dominavo antrasis variantas – *reikšmių*, taip kirčiavo 55 apklaustieji iš 59. Likusieji keturi rinkosi kirčiuoti šaknį – *reíkšmių*. Taip pat ištirtas vienskaitos galininko linksnis – *reikšmę*. 99 atvejais iš 104 jis kirčiuotas tvirtapradiškai, kiti likusieji kirčiavo antrąjį dvigarsio dėmenį – *reĩkšmę*.

Priešdėlio *be-* vedinys *bereĩkšmis* priklauso antrajai vardažodžio kirčiuotei. Klausimyne buvo pateikta šio žodžio daugiskaitos galininko forma. Informantai šį žodį kirčiavo trejopai: su akūtinė priegaide – *beréikšmes*, su cirkumfleksine priegaide – *bereĩkšmes* bei galūnę – *bereikšmės*. 82 informantai iš 104 rinkosi akūtinį kirčiavimą, 11 rinkosi kirčiuoti antrąjį dvigarsio dėmenį bei 11 rinkosi kirčiuoti galūnę – tai rodo cirkumfleksinę metatoniją. Galima buvo tikėtis, kad pamatinio žodžio kirčiavimų variacija turės įtakos vedinio kirčiavimui, tačiau ne tie patys informantai kirčiavo vedinį pagal pamatinį žodį. Galima daryti prielaidą, kad taip yra dėl to, kad šis vedinys yra naujas lietuvių kalboje.

Palyginus su tyrime analizuotu dūriniu *lygiareikšmis*, kuris net 93 atvejais iš 104 kirčiuotas tvirtapradiškai – *lygiarėikšmiai*, galima teigti, kad dažniausiai cirkumfleksinė metatonija šiame vedinyje nevyksta.

1. 2. 2. 3. Metatonija vyksta retai:

1. 2. 2. 3. 1. Belangė (: langas)

Pamatinis žodis *lángas* bk. priklauso trečiajai daiktavardžio kirčiuotei. 59 informantams buvo pateiktos dvi šio daiktavardžio formos – vienaskaitos vardininkas bei daugiskaitos kilmininkas. Abi formos – *lángas* bei *langũ* – kirčiuotos pagal trečiąją kirčiuotę, kaip ir nurodyta lietuvių kalbos žodyne. Visi informantai vienaskaitos vardininką kirčiavo tvirtaprade priegaide, o daugiskaitos kilmininkui rinkosi kirčiuoti pamatinio žodžio galūnę.

Priešdėlio *be-* vedinys *belañgė* bk. priklauso antrajai kirčiuotei. Anketose šis vedinys, pateiktas vienaskaitos vardininko forma, kirčiuotas dvejopai: tvirtaprade ir tvirtagale priegaide. Dažniau respondentai rinkosi kirčiuoti vedinį tvirtaprade priegaide (50 atvejų iš 104) – *belángė*. 54 informantai iš 104 kirčiavo šį vardažodį su cirkumfleksine metatonija – *belañgė*. Tad galima teigti, kad priegaidės pasiskirstė beveik po lygiai.

Zanavykų šnektos žodyne tiriamasis žodis kirčiuojamas tvirtaprade priegaide – *belángė*. Jaunimo kalboje šis vedinys kirčiuojamas dvejopai.

Išanalizavus priešdėlio *be-* vedinius šnekamojoje lietuvių kalboje, galima pastebėti tokius dėsningumus:

1. Dėsninga cirkumfleksinė priegaidžių kaita vyksta dalyje tų vedinių, kurių pamatinis žodis priklauso trečiajai kirčiuotei: *bedařbis, -ė* (: *dárbas* 3), *begal̃vis, -ė* (: *galṽà* 3), *bepl̃aukis, -ė* (: *pl̃aukas* 3).

2. Užfiksuota atvejų, kuriuose cirkumfleksinė metatonija reta: pusei – *belángė* (: *lángas* 3), ketvirtadaliui – *berėikšmis* (: *reikšmė* 3).

3. 1. Priešdėlio *be-* vedinyje, kurio pamatinis žodis priklauso pirmajai kirčiuotei, cirkumfleksinė priegaidžių kaita dažniausiai nevyksta: *beláisvis* (: *láisvė* 1), *bekáulis* (: *káulas* 1). Užfiksuotas vienas sudėtingesnis atvejis: *besaũlis* (: *sáulė* 1). Jį vertėtų tirti toliau, kadangi dalis informantų kirčiuoja cirkumflesiškai, nors didesnioji dalis renkasi akūtinį variantą (žr. 9 lentelę).

3. 2. Užfiksuotas vienas atvejis, kuriame cirkumfleksinė metatonija visiškai nevyksta. Jo pamatinis žodis yra pirmosios kirčiuotės: *bekėlnis* (: *kėlnės* 1).

6. Statistiniai duomenys rodo, jog cirkumfleksinė priegaidžių kaita yra būdingesnė priešdėlio *be-* vediniams, kurių pamatinis žodis priklauso trečiajai kirčiuotei nei tiems, kurių pamatinis žodis yra pirmosios kirčiuotės (žr. 8 ir 10 lenteles).

7 lentelė. Priešdėlio *be-* vedinių anketavimo bendrinėje jaunimo lietuvių kalboje rezultatai (trečiosios kirčiuotės pamatiniai žodžiai)

Eil. nr.	Dūrinys	Pamatinis žodis	Anketuota forma	Metatonija vyksta	Metatonija nevyksta	Iš viso
1	Begalvis, -ė	galvà 3	begalvis	99 (begałvis)	5 (begálvis)	104
2	Beplaukis, -ė	pláukas 3	beplaukis	97 (beplaūkis)	7 (bepláukis)	104
3	Bedarbis, -ė	dárbas 3	bedarbiui	102 (bedaŗbiui)	2 (bedárbiui)	104
4	Bereikšmis, -ė	reikšmė	bereikšmes	22 (bereikšmes, bereikšmės)	82 (berėikšmes)	104
5	Belangė	lángas 3	belangė	54 (belaņgė)	50 (belángė)	104
Iš viso				374 (71,92 %)	146	520

8 lentelė. Cirkumfleksinė metatonija priešdėlio *be-* vediniuose, kurių pamatiniai žodžiai yra trečiosios kirčiuotės vardažodis.

<i>Metatonija vyksta / nevyksta</i>	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>u</i> plg. su <i>u_p</i>
374 : 146	520	71,92	14,44 > 3,29

9 lentelė. Priešdėlio *be-* vedinių anketavimo bendrinėje jaunimo lietuvių kalboje rezultatai (pirmosios kirčiuotės pamatiniai žodžiai)

Eil. nr.	Dūrinys	Pamatinis žodis	Anketuota forma	Metatonija vyksta	Metatonija nevyksta	Iš viso
1	Bekelnis, -ė	kélnės 1	bekelnis	2 (bekėlnis)	102 (bekėlnis)	104
2	Beteisis, -ė	tėisė 1	beteisis	10 (beteĩsis)	94 (betėisis)	104
3	Belaisvis, -ė	láisvė 1	belaisviai	34 (belaĩsviai)	70 (beláisviai)	104
4	Beskeveldris, -ė	skevéldra 1	beskeveldris	10 (beskevełdris)	94 (beskevéldris)	104
5	Bekaulis, -ė	káulas 1	bekaulis	22 (bekaũlis)	82 (bekáulis)	104
6	Bebaimis, -ė	báimė 1	bebaimis	10 (bebaĩmis)	94 (bebáimis)	104
7	Besaulis, -ė	sáulė 1	besaulis	35 (besaũlis)	69 (besáulis)	104
Iš viso				123	605 (83,1 %)	728

10 lentelė. Cirkumfleksinė metatonija nevyksta priešdėlio *be-* vediniuose, kurių pamatiniai žodžiai remiasi pirmosios kirčiuotės vardažodžiu.

<i>Metatonija nevyksta / vyksta</i>	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>u</i> plg. su <i>u_p</i>
605 : 123	728	83,1	19,51 > 1,96

2. Antriniai dvigarsiai

Lietuvių bendrinėje kalboje yra ne tik iš senovės paveldėtų dvigarsių, kurie vadinami pirminiais, bet ir neįprastos darybos dvibalsių bei mišriųjų dvigarsių, kurių pirmieji dėmenys yra ilgieji balsiai [i], [e], [o], [u]. Tokie garsų junginiai vadinami antrinės kilmės dvigarsiais. Sudurtiniuose žodžiuose susiformuoja neįprastų mišriųjų dvigarsių [i], [e], [o], [u] + *l, m, n, r*. Pavyzdžiui, *skýlmuša, žvỹrduobė, súrmaišis*. Šiame darbe bus aptariami dūrinių antriniai dvigarsiai su pirmaisiais dėmenimis *e* ir *a* (Pakerys 2003: 119).

Tiriant antrinius dvigarsius svarbu nustatyti priegaidę: tvirtapradę arba tvirtagalę. Darbe analizuojami dūriniai pagal tai, ar pirmuoju dėmeniu eina dviskiemenis ar triskiemenis daiktavardis.

2. 1. Kirčiuotas pirmasis dūrinio dėmuo su antriniu dvigarsiu.

2. 1. 1. Dviskiemenis pamatinis žodis.

2. 1. 1. 1. Prieš balsį.

2. 1. 1. 1. 1. Žemuogė (: žemė).

Tai vienintelis apklausose pateiktas sudurtinis žodis, kuriame esantis antrinis dvigarsis susidaro prieš balsį. Visi informantai, kurių buvo 104, kirčiavo pirmąjį sudurtinio žodžio dėmenį. Buvo pateikta daugiskaitos kilmininko forma – *žemuogių*. Svarbu paminėti tai, jog informantai žodį kirčiavo ne tvirtapradiškai, o tvirtagališkai – *žėmuogių*, tuomet dvigarsis nesusidaro. Nė vienas informantas netarė žodžio taip, kad susidarytų antrinis dvigarsis – tai būdinga ir *Kazlų Rūdos šnektai*. Visi 104 informantai vieną skiemenį padalijo į du ir dėl to dūrinių kirčiavo tvirtagališkai. Beveik absoliuti dauguma jaunųjų gimtosios lietuvių kalbos vartotojų kirčiuoja būtent taip. Vyresnioji karta nebuvo tirta.

Palyginus realiąją šiuolaikinės visuomenės vartoseną bei Vytauto Vitkausko išleistame 1967 metais „Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodyne“ ir *Zanavykų šnektos žodyne* esantį žodį *žemuogė*, galima daryti išvadą, jog kirčiavimas tiek dūnininkų, tiek dabartinės lietuvių šnekamojoje kalboje, toks pats – pirmosios kirčiuotės, tvirtagališkas. Įdomu tai, kad *Šiaurės vakarų žemaičių žodyne* pateikiami du šio vardažodžio kirčiavimo variantai: *žėmuogė* bei *žemuogė*. Antrasis variantas bendrinei lietuvių kalbai yra visiškai nebūdingas, jis egzistuoja tik kaip tarminis.

2. 1. 1. 2. Prieš priebalsį be kirčio vietos kaitos.

2. 1. 1. 2. 1. **Garlaivis (: garas).**

Tiriamajame darbe sudurtinis žodis dažniausiai kirčiuojamas tvirtagališkai: vienaskaitos vardininkas *gařlaivis* – 96 atsakymai iš 104 su tvirtagale priegaide. Darinys tvirtapradiškai buvo kirčiuojamas tik aštuonis kartus – *gárlaivis*. Kitokių kirčiavimo variantų informantai nepateikė. Tad galima teigti, kad antrinio dvigarsio *ar* kirčiavimas šiame dūrinyje dažniausiai tvirtagališkas.

Išanalizavus nemažai tarminių žodynų, *Kazlų Rūdos šnektos žodyne* taip pat rastas tiriamasis žodis. Nurodoma forma yra su tvirtagale priegaide – *gařlaivis*. Tad darytina išvada, kad tai nusistovėjęs kirčiavimo variantas tiek *Kazlų Rūdos* tarmėje, tiek bendrinėje lietuvių kalboje.

2. 1. 1. 2. 2. **Gartraukis (: garas).**

Šis dūrinytis taip pat kaip ir *garlaivis* dažniausiai buvo kirčiuojamas tvirtagališkai: vienaskaitos vardininkas *gařtraukis* – taip sukirčiavo net 89 informantai iš 104. Kirčiuoti pirmąjį dvigarsio dėmenį rinkosi penkiolika informantų – *gárraukis*.

Bonifaco Stundžios vadovaujamame tyrime nagrinėjamas dūrinytis buvo kirčiuojamas taip pat dvejopai. Rezultatai pasiskirstė apylygiai – vienodai kirčiuojamas ir pirmasis dvigarsio dėmuo, ir antrasis. Šie rezultatai skiriasi nuo šiamo tyrime gautųjų. Tačiau skirtumas yra dar ir tas, jog informantai skiriasi savo amžiumi bei išsilavinimu.

Įdomu tai, kad viename iš tarmių žodynų – *Šiaurės vakarų žemaičių* – rastas tiriamasis žodis kirčiuojamas tvirtapradiškai – *gárraukis*.

2. 1. 1. 2. 3. **Kelkraštis (: kelias).**

Nagrinėjamas dūrinytis *kelkraštis* bk. yra pirmosios kirčiuotės daiktavardis. Išvestiniame žodyje yra antrinis mišrusis dvigarsis *el*, einantis prieš kietąjį priebalsį. Informantų jis kirčiuotas dvejopai: tvirtapradiškai ir tvirtagališkai. Tvirtagalį kirčiavimo variantą vienaskaitos įnagininke – *keľkraščiu* – rinkosi 10 informantų, o tvirtapradį – *keľkraščiu* – didžioji dalis, net 94 respondentai. Vienas kirčiavo neįprastai, galūnėje – *kelkraščiu*. Tad galima teigti, jog nagrinėjamo daiktavardžio, kurio pirmajame kirčiuotame dėmenyje yra antrinis dvigarsis, vyraujantis kirčiavimo variantas yra tvirtapradis, kadangi atvejų su cirkumfleksine metatonija yra tik dešimt procentų gautų rezultatų.

Astos Kazlauskienės atliktame tyrime su jaunosios kartos atstovais klausimyne taip pat buvo pateiktas šis dūrinytis su antriniu dvigarsiu. Ten taip pat, kaip ir šiame tyrime, antrinis

dvigarsis dėsningai kirčiuojamas akūtu – 188 atsakymai iš 208. Taigi galima daryti išvadą, kad nagrinėjamas dūrinys *kelkraštis* dažniausiai kirčiuojamas pirmajame dėmenyje tvirtaprade priegaide – antrinis dvigarsis gauna akūtą.

2. 1. 1. 2. 4. **Žalvaris (: žalias).**

Nagrinėjamas dūrinys *žalvaris* bk. priklauso pirmajai kirčiuotei. Vienaskaitos vardininkas *žálvaris* respondentų kirčiuotas trejopai: pirmajame dūrinio dėmenyje esantis antrinis dvigarsis – tvirtagališkai bei tvirtapradiškai ir antrasis sudurtinio žodžio dėmuo. Dauguma, 91 respondentas, rinkosi tvirtagalių variantą – *žáľvaris*. 12 informantų šio dūrinio antrinį dvigarsį rinkosi kirčiuoti tvirtapradiškai – *žálvaris*. Matyti vyraujantis cirkumfleksinis kirčiavimo variantas. Vienas respondentas kirčiavo antrąjį sudurtinio žodžio dėmenį – *žalvāris*. Aptarus šio dūrinio antrinio dvigarsio kirčiavimą, galima daryti išvadą, kad dūrinyje vyrauja tvirtagalis kirčiavimas.

Šiaurės vakarų žemaičių žodyne rastas dūrinys, priešingai nei tiriamajame darbe, pateiktas tvirtapradis vedinio kirčiavimo variantas. Norint palyginti bendrinę kalbą bei tarminę, reikėtų atlikti išsamesnį tyrimą.

2. 1. 2. Triskiemenis pamatinis žodis.

2. 1. 2. 1. Be kirčio vietos kaitos.

2. 1. 2. 1. 1. **Gelžbetonis (: geležis).**

Pamatinis pirmojo dėmens žodis pirmojoje apklausoje dažniausiai kirčiuotas pagal 3^b kirčiuotę: vienaskaitos galininkas *gēleži* bk. Užfiksuoti visi 59 atsakymai, kur kirčiuojama pagal trečiosios kirčiuotės reikalavimus.

Informantai kirčiavo pirmąjį dūrinio dėmenį. Beveik absoliuti dauguma kirčiavo antrinį dvigarsį tvirtagališkai: vienaskaitos kilmininko *gēľžbetonio* – 100 atsakymų iš 104. Du informantai sukirčiavo sudurtinį žodį tvirtapradiškai – *gēľžbetonio*. Įdomu tai, kad du informantai pateikė visiškai kitokį kirčiavimo variantą – *gēľžbetònio*, kur kirčiuojamas antrasis dūrinio dėmuo. Galima daryti prielaidą, kad arba šis žodis nebuvo žinomas, arba taip sukirčiuota per skubėjimą. Tad galima daryti išvadą, jog šiame dūrinyje esantis antrinis dvigarsis beveik visada kirčiuojamas tvirtagališkai.

Palyginus Bonifaco Stundžios vadovauto tyrimo rezultatus su šio darbo rezultatais, galima daryti išvadą, jog kirčiavimo polinkiai yra panašūs. „Naujausiuose kirčiavimo polinkiuose“ nagrinėjamas dūrinys taip pat kirčiuojamas trejopai, vyraujantis kirčiavimo variantas – tvirtagalis, – *gēľžbetonio*. Nepaisant amžiaus ir išsilavinimo skirtumų, kirčiavimo tendencijos yra labai panašios.

2. 1. 2. 2. Su kirčio vietos kaita.

2. 1. 2. 2. 1. Akmenligė (: akmenį).

Susidaręs antrinis dvigarsis dūrinyje *akménligė* informantų buvo kirčiuotas dvejopai: akūtu ir cirkumfleksu. Informantams buvo pateikta vienaskaitos vardininko forma – *akménligė*. Susidaręs antrinis dvigarsis *en* eina prieš minkštąjį priebalsį. Kiek daugiau negu pusė informantų, 57 iš 104, vienaskaitos vardininką *akménligė* kirčiavo tvirtapradiškai, likusioji dalis – 47 – tvirtagališkai – *akmeñligė*. Taigi kiek dažnesnis kirčiavimo variantas šiame dūrinyje yra akūtinis.

2. 1. 2. 2. 2. Vandensvydis (: vandenį).

Informantai dūrino pirmajame dėmenyje susidarantį antrinį dvigarsį kirčiavo trim būdais: tvirtapradiškai, tvirtagališkai bei antrąjį sudurtinio vardažodžio dėmenį. Tvirtapradiškai vienaskaitos vardininko daiktavardyje esantį antrinį dvigarsį *vandėnsvydis* kirčiavo 27 informantai iš 104, tvirtagališkai – *vandeñsvydis* – 76 informantai iš 104 bei vienas informantas kirčiavo antrąjį dūrinio dėmenį – *vandensvõdis*. Tad galima daryti išvadą, kad vyrauja tvirtapradis kirčiavimas.

2. 1. 2. 2. 3. Nugarkaulis (: nugara).

Sudurtinį žodį *nugarkaulis* informantai kirčiavo trejopai: akūtu, cirkumfleksu bei kitą pamatinio žodžio vietą. Pirmajame sudurtinio žodžio dėmenyje esantis dvigarsis dažniau kirčiuotas cirkumfleksu: vienaskaitos vardininko daiktavardį *nugárkaulis* kirčiavo 23 informantai, vienaskaitos vardininką *nugařkaulis* – 77. Pirmąjį dėmens kirčiuotą skiemenį kirčiuoti rinkosi keturi respondentai – *nùgarkaulis*.

Vyraujantis kirčiavimo variantas – antrinio dvigarsio antrasis dėmuo – kirčiuojamas tvirtagališkai. Tokia kirčiavimo norma užfiksuota ir Vytauto Vitkausko „Šiaurės rytų dūnininkų žodyne“. Kitokie kirčiavimo variantai, kokie buvo užfiksuoti ir šiame tiriamajame darbe, rasti *Zanavykų šnektos žodyne: nugárkaulis ir nùgarkaulis. Šiaurės vakarų žemaičių žodyne* pateiktas tvirtagalis vedinio variantas. Tad sunku nustatyti, kuris dvigarsio kirčiavimo variantas yra dažnesnis, kadangi skirtinguose šaltiniuose jis kirčiuojamas nevienodai.

2. 1. 2. 2. 4. Vasarnamis (: vasara).

Sudurtinio žodžio *vasarnamis* pirmasis dėmuo informantų kirčiuotas dvejopai: akūtu ir cirkumfleksu. Vienaskaitos vardininke *vasárnamis* akūtą rinkosi 14 informantai. 45 informantai vienaskaitos vardininke pirmajame dūrinio dėmenyje esantį dvigarsį kirčiavo cirkumfleksu.

Antrajame klausimyne buvo pateikta vienaskaitos galininko forma *vasarnamį*. Jis taip pat kirčiuotas ir tvirtaprade, ir tvirtagale priegaidėmis. Akūtą – *vasárnamį* – rinkosi 24 respondentai iš 45 ir 21 kirčiavo cirkumfleksu – *vasařnamį*. Susumavus abiejų apklausų rezultatus, galima teigti, jog dažnesnis dūrinyje yra cirkumfleksas, tačiau negalima teigti jo vyravimo tendencijos.

Kazlų Rūdos šnektos žodyne pateiktas tvirtapradis kirčiavimo variantas, priklausantis pirmajai kirčiuotei. Išanalizavus ir palyginus su kitais šaltiniais, galima teigti, jog akūtas dūrinyje yra dažnas.

2. 1. 2. 2. 5. Šilumvežis (: šiluma).

Tyrime buvo pateiktas dūriny su kirčio vietos kaita – *šilùmvežis*, pirmajame dėmenyje turintis antrinį dvigarsį *um*. Dažniausiai (78 informantų iš 104) jis buvo kirčiuojamas tvirtaprade priegaide – *šilùmvežis*. Antrąjį dvigarsio dėmenį akcentavo 26 tyrime dalyvavę respondentai. Tad galima teigti, kad vyrauja tvirtapradė priegaidė.

2. 1. 2. 2. 6. Svetimžodis (: svetimas).

Tyrime dalyvavę respondentai dūrinį *svetimžodis* kirčiavo dvejopai – buvo kirčiuotas ir pirmasis, ir antrasis dėmuo. Pirmąjį dėmenį, kuriame yra antrinis dvigarsis, tvirtaprade priegaide kirčiuoti rinkosi 75 informantai: daugiskaitos įnagininkas *svetìmžodžiais*. Tvirtagališkai dvigarsio nekirčiavo nė vienas respondentas. Kirčiuoti antrąjį dūrinio dėmenį rinkosi net 39 informantai: daugiskaitos įnagininkas *svetimžòdžiais*. Galima daryti prielaidą, jog šis žodis nėra jaunosios kartos plačiai vartojamas, todėl kyla sunkumų nustatyti, kurį išvestinio žodžio dėmenį reikėtų kirčiuoti. Tačiau ištyrus antrinio dvigarsio kirčiavimą, aišku, jog jam kirčiuoti visada pasirenkamas akūtas, pirmasis dvigarsio dėmuo.

2. 1. 2. 2. 7. Stuburkaulis (: stuburas).

Pamatinis pirmojo dėmens žodis *stùburas* bk. informantų dažniausiai kirčiuotas pagal trečiąją kirčiuotę. Tirti duoti buvo du linksniai: vienaskaitos vardininkas *stùburas* ir vienaskaitos naudininkas *stùburui*. Daugiskaitos vardininkas kirčiuotas trejopai: galūnė – *stuburáĩ*, 52 informantai iš 59, ir šaknis dviejose vietose: *stùburai* – 6 informantai iš 59 ir vienas – *stubùrai*. Visi informantai vienaskaitos naudininką sukirčiavo akūtu – *stùburui*.

Visi 104 informantai dūrinį *stuburkaulis* bk. kirčiavo pagal pirmąją kirčiuotę. Vienaskaitos kilmininkas *stubùrkaulio*, pirmajame dūrinio dėmenyje esantis antrinis dvigarsis *ur*, visais atvejais buvo kirčiuotas akūtu. Kitokių kirčiavimo variantų tyrime nebuvo pastebėta. Tad

galima teigti, jog antrinis dvigarsis visuomet šiame nagrinėjamame išvestiniame žodyje kirčiuojamas tvirtaprade priegaidė.

2. 2. Kilnojamojo kirčio dūriniai:

2. 2. 1. Be kirčio vietos kaitos:

2. 2. 1. 1. **Garvežys (: garas).**

Pirmojoje apklausoje buvo pateiktas pirmojo dūrinio dėmens pamatinis žodis vienaskaitos kilmininko linksniu – *gāro*. Šis daiktavardis turi kirčiuotą padėtinio ilgumo balsį -a-, tad visi 59 informantai kirčiavo cirkumfleksu.

Sudurtinio žodžio pirmasis dėmuo, kuriame susidaro antrinis dvigarsis, buvo kirčiuojamas dvejopai: tvirtapradiškai ir tvirtagališkai. Vienaskaitos galininką cirkumfleksiškai *gařvežį* kirčiavo 56 respondentai iš 104, o likusieji 48 iš 104 informantų vienaskaitos galininke rinkosi tvirtapradę priegaidę – *gárvėžį*. Tad galima daryti preliminarią išvadą, kad nagrinėjamasis žodis neturi dėsningo kirčiavimo ir jį reikėtų dar plačiau tirti.

2. 2. 1. 2. **Karžygys, -ė (: karas).**

Sudurtinio žodžio *karžygė* pirmojo dėmens antriniame dvigarsyje kirčiavimas pasiskirstė dvejopai: daug informantų, 41 iš 59, rinkosi darinį kirčiuoti tvirtagališkai – vienaskaitos įnagininkas *kařžyge*. Tik maža dalis informantų (šeši) pasirinko tvirtapradę priegaidę vienaskaitos įnagininke – *kárvyge*. Trečioji informantų grupė vienaskaitos įnagininko daiktavardį kirčiavo galūnėje – *karžygė* – 12 apklaustųjų.

Dažniau yra vartojama šio darinio vyriškoji giminė, tad antrajame klausimyne pateikta vyriškosios giminės vienaskaitos įnagininko forma – *karžygiu*. Šioje vardažodžio gramatinėje formoje kirčiavimo problemų nekilo, beveik absoliuti dauguma informantų (43 iš 45) rinkosi cirkumfleksą – *kařžygiu*, tik du informantai kirčiuodami rinkosi tvirtapradę priegaidę – *kárvygiu*. Kitokių šios giminės variantų apklausoje aptikta nebuvo.

Susumavus dviejų apklausų rezultatus, galima teigti, kad vyriškoji vardažodžio giminė yra įprastesnė nei moteriškoji ir dažniau sutinkama vartosenoje, todėl ir kirčiavimas yra labiau nusistovėjęs, dėsningesnis.

2. 3. Probleminiai, toliau tirtini atvejai.

2. 3. 1. Žemdirbys (: žemė).

Dūrinio, kuriame yra antrinis dvigarsis, kirčiavimas pasiskirstė dvejopai apylygiai: tvirtagališkai ir tvirtapradiškai. Tvirtapradę priegaidę rinkosi 43 informantai – vienaskaitos galininkas *žémdirbj*, o tvirtagalę rinkosi 61 informantas – vienaskaitos galininkas *žėmdirbj*.

Astos Kazlauskienės „Jaunimo kirčiavimo polinkiuose“ taip pat buvo ištirtas šis dūrinys su antriniu dvigarsiu. Rezultatai panašūs: 84 iš 209 informantų kirčiavo pirmąjį dvigarsio dėmenį, 124 – antrąjį. Šis dūrinys dėsningo kirčiavimo varianto neturi.

Šiaurės vakarų žemaičių žodyne aptariamas dūrinys kirčiuojamas taip pat, kaip ir bendrinėje lietuvių kalboje – 3^a kirčiuote.

2. 3. 2. Žemvaldys (: žemė).

Nagrinėjamas dūrinys *žemvaldys* bk. priklauso trečiajai kirčiuotei. Informantų jis buvo kirčiuotas net keturiais variantais. Du variantai priklauso pirmajam dėmeniui, kuriame susidaro antrinis dvigarsis, vienas antrajam ir dar vienas galūnei. Daugiausiai respondentų, net 59 iš 104, rinkosi tvirtagalį antrinio dvigarsio kirčiavimo variantą vienaskaitos įnagininke – *žėmvaldžiu*. 32 apklaustieji rinkosi tvirtapradį variantą vienaskaitos įnagininke – *žémvaldžiu*. 12 informantų šį žodį sukirčiavo galūnėje – *žemvaldžiù* ir vienas respondentas iš 104 nesilaikė priešpaskutinio skiemens taisyklės, kirčiavo taip: – *žemvalđžiu*. Kai kurie iš pateiktųjų variantų yra neįprasti ausiai, ypač nuostabą kelia antrojo dūrinio dėmens kirčiavimas. Antrinis dvigarsis kirčiuojamas apylygiai tiek tvirtapradiški, tiek tvirtagališkai.

2. 3. 3. Akmenskaldys, -ė (: akmuo).

Dūrinio daugiskaitos vardininkas informantų buvo kirčiuotas penkiais variantais. Dauguma, 49 informantai iš 104, rinkosi kirčiuoti pagal kirčiavimo taisyklės – *akmenskaldžiaĩ*. Antrinį dvigarsį pirmajame dūrinio dėmenyje 28 informantai daugiskaitos vardininką kirčiavo tvirtapradiškai – *akménskaldžiai*. 24 informantai iš 104 kirčiavo tvirtagališkai – *akmeňskaldžiai*. Trys apklaustieji nagrinėjamąjį sudurtinį žodį kirčiavo antrajame dėmenyje: du tvirtagališkai – *akmenskalđžiai* ir vienas tvirtapradiškai – *akmenskáldžiai*. Toks variantiškumas, galima daryti prielaidą, rodo, kad žodis nėra plačiai vartojamas ir žinomas.

Sudurtinio žodžio vienaskaitos galininkas taip pat kirčiuotas keturiais variantais: antrinį dvigarsį tvirtagališkai kirčiuoti rinkosi 69 informantai – *akmeňskaldj*, 29 informantai kirčiavo akūtu – *akménskaldj*, keturi informantai kirčiavo – *akmeskalđj* ir du informantai – *akmenskáldj*. Šis variantiškumas rodo, kad dūrinys nėra dažnai vartojamas, nors iš tikrųjų gana dažnas šnekamojoje kalboje, tik galbūt kiek vyresnių informantų. Galima daryti išvadą, kad

cirkumleksas yra dažnas, jei imsime tuos 69 respondentus, kurie rinkosi tvirtagalį kirčiavimo variantą, kirčiuodami vienaskaitos galininką.

Astos Kazlauskienės atliktame tyrime jaunosios kartos atstovai nagrinėjamąjį daugiskaitos vardininkę dūrinį dažniausiai kirčiavo galūnėje – *akmenskaldžiaĩ*. Daugiskaitos galininką – *akménskaldžius* – tvirtapradiškai rinkosi kirčiuoti 147 informantai iš 211. Tvirtagalį kirčiavimo variantą rinkosi tik 58 respondentai – *akmeñskaldžius*. Tad galima teigti, kad antrinis dvigarsis šiame dūrinyje jaunosios kartos atstovų Astos Kazlauskienės tyrime dažniausiai kirčiuojamas akūtu.

Šio ir Astos Kazlauskienės tyrimų rezultatai iš dalies skiriasi, tačiau reikia pastebėti, kad skiriasi ir tirtų atvejų skaičius, galima daryti prielaidą, jog tai turi įtakos žodžio kirčiavimo rezultatams.

Zanavykų šnektos žodyne rastas panašios reikšmės ir darybos vedinys – *akménskaldė*. Šie žodžiai skiriasi semantika (akmenskaldys – tai žmogus, skaldantis akmenis, akmenskaldė – tai vieta, kur skaldomi akmenys). Tačiau palyginus šią leksemą su Astos Kazlauskienės tyrimo rezultatais, galima teigti, kad vyravusi tvirtapradė priegaidė išlieka ir tiriamajame vedinyje. Įdomu tai, kad šiame tyrime gauti skaičiai neatspindi zanavykų šnektos žodyne užfiksuoto norminio varianto bei A. Kazlauskienės atlikto tyrimo rezultatų. Galbūt tam įtakos turi respondentų pasirinkimas.

2. 3. 4. Kaminkrėtys (: kaminas).

Dūrinys buvo pateiktas daugiskaitos naudininko linksniu. Jis buvo kirčiuotas trejopai: šaknyje, galūnėje bei antrajame vedinio dėmenyje. Šaknyje kirčiavo 17 informantų – *kamiñkrėčiams*, 86 informantai kirčiavo galūnę – *kaminkrėčiáms*, vienas respondentas kirčiavo antrąjį dūrinio dėmenį – *kaminkrėčiams*. Antrinis dvigarsis kirčiuotas tik tvirtagalėiškai.

Anketose taip pat pateikta ir dūrinio vyriškosios giminės vienaskaitos galininko forma – *kaminkrėtj*. Šiame dūrinyje, pirmajame dėmenyje, esantis antrinis dvigarsis, kirčiuotas dviem variantais: tvirtaprade bei tvirtagale priegaide. Vos trys apklausos dalyviai kirčiavo akūtu – *kamiñkrėtj*. Dauguma, 101 iš 103 informantų, rinkosi cirkumfleksą – *kamiñkrėtj*. Šioje išvestinio vardažodžio formoje cirkumfleksas yra dažnesnis nei akūtas.

A. Kazlauskienės sudarytame rinkinyje „Jaunimo kirčiavimo polinkiai“ taip pat pateiktas šis dūrinys. Jame informantai antrinį dvigarsį kirčiavo dvejopai, dauguma – 165 iš 212 – kirčiavo tvirtapradiškai. Antrasis dvigarsio dėmuo kirčiuotas tik 36 atvejais iš 212. Tad galima teigti, kad rezultatai gerokai skiriasi.

Zanavykų šnektos bei *Kazlų Rūdos šnektos* žodynuose pateiktas dūrinys, priklausantis trečiajai kirčiuotei, nesiskiria nuo dabartinės lietuvių kalbos normų, kirčiuojamas kaip *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne*.

2. 3. 5. Asmenvardis (: asmuo).

Apklausoje pateiktas dūrinys informantų buvo kirčiuotas trejopai: pirmasis dėmuo – tvirtapradiškai ir tvirtagališkai, taip pat kirčiuotas antrasis dėmuo. Pirmajame dėmenyje susidarantį antrinį dvigarsį tvirtapradiškai ir tvirtagališkai kirčiavo panašus skaičius informantų: vienaskaitos galininko forma pavartotą *asmėnvardį* – 43 iš 104, *asmeñvardį* – 60. Vienas respondentas šį dūrinį sukirčiavo antrajame dėmenyje – *asmenvařdį*. Kadangi kirčiavimas varijuoja, šį dūrinį su antriniu dvigarsiu dar reikėtų tirti.

2. 3. 6. Vasarvietė (: vasara).

Pirmajame dūrinio dėmenyje esantis antrinis dvigarsis buvo kirčiuojamas dvejopai: akūtu ir cirkumfleksu, atitinkamai *vasárvietė* ir *vasařvietė*. Tvirtapradį antrinio dvigarsio variantą, esantį vienaskaitos vardininke, pateikė 53 informantai, o 51 iš 104 – tvirtagalių. Rezultatai pasiskirstė apylygiai. Dėl to reikėtų atlikti išsamesnį tyrimą.

2. 3. 7. Pelenvietė (: pelenai).

Nagrinėjamojo dūrinio pamatinis žodis *pelenai* priklauso trečiajai kirčiuotei. Pirmojoje apklausoje daiktavardžio vienaskaitos naudininkas buvo visų kirčiuotas vienodai – *pelenáms*.

Sudurtinis žodis *pelėnvietė* priklauso pirmajai kirčiuotei. Tačiau informantai šį žodį kirčiavo trejopai: antrinį dvigarsį dviem variantais: tvirtapradiškai ir tvirtagališkai. Vienaskaitos vardininką *pelėnvietė* tvirtapradiškai kirčiavo 46 informantai iš 104, tvirtagališkai *peleñnvietė* – 48 iš 104 ir 13 iš 104 kirčiavo antrąjį dūrinio dėmenį – *pelenviētė*. Tad galima teigti, jog antrinis dvigarsis, esantis pirmajame dūrinio dėmenyje, kirčiuojamas dvejopai, nėra nusistovėjusio varianto.

2. 3. 8. Žemkasė (: žemė).

Analizė parodė, kad informantai dūrinį kirčiavo įvairiai: du pirmojo dėmens antrinio dvigarsio kirčiavimo variantai, vienas – antrojo dėmens ir galūnė. Pirmojo sudurtinio žodžio dėmens variantą, kai antrinis dvigarsis kirčiuojamas cirkumfleksu, pasirinko 34 informantai iš 104 – vienaskaitos vardininkas *žėmkasė*. Antrąjį, tvirtapradį, variantą pasirinko 25 informantai – vienaskaitos vardininkas *žėmkasė*. Antrąjį dėmenį devyni informantai iš 104 kirčiavo tvirtagališkai: vienaskaitos vardininkas *žemkāsė*. Dalis – 16 apklaustųjų – vienaskaitos vardininką kirčiavo galūnėje – *žemkasė*.

Galima daryti prielaidą, kad kirčiavimo nepastovumas ir variantiškumas rodo tai, jog žodis yra retai vartojamas, mažai žinomas tarp informantų.

Išanalizavus kelias dešimtis lietuvių kalbos dūrinių, kuriuose susidaro antriniai dvigarsiai, kirčiavimą, galima daryti tokias išvadas:

1. Antrinių dvigarsių kirčiavimas yra dvejopas: tvirtapradiškas arba tvirtagališkas. Tvirtagalis kirčiavimas yra dažnesnis už akūtinį (žr. 10 ir 11 lenteles).
2. Dalis vedinių kirčiuojami su nedidelėmis išimtimis tvirtagališkai, vieni – pradiniam skiemenyje: *gařlaivis* (: *gãras* 4), *gařtraukis* (: *gãras* 4), *gelžbetonis* (: *geležis* 3^b), *žalvaris* (: *žãlias* 4), kiti dėl kirčio vietos pasislinkimo link galūnės – antrajame nuo pradžios skiemenyje: *vasařnamis* (: *vãsara* 1), *nugařkaulis* (: *nùgara* 1), *vandeņsvydis* (: *vãndenį* 3^a).
3. Užfiksuota dalis vedinių, kurių antrinis dvigarsis yra tvirtapradis: *stubùrkaulis* (: *stùburas* 3^b), *kélkraštis* (: *kėlias* 4), *šilumvežis* (: *šilumà* 3^b), *svetìmžodis* (: *svėtimas* 3^b)
4. Daugiau dūrinių, kurie turi antrinį dvigarsį, kirčiuojami dvejopai, apylygiai – ir tvirtapradiškai, ir tvirtagališkai. Tokių atvejų užfiksuota nemažai, juos vertėtų toliau tirti: *žémkasė* / *žeñkasė* (: *žėmė* 2), *asmėnvardis* / *asmeñvardis* (: *asmuõ* 3^b), *žėmdirbį* / *žeñdirbį* (: *žėmė* 2), *vasárvietė* / *vasařvietė* (: *vãsara* 1), *pelėnvietė* / *peleñvietė* (: *pelenã* 3^b), *žėmvaldį* / *žeñmvaldį* (: *žėmė* 2), *akmėnskaldį* / *akmeñskaldį* (: *akmuõ* 3^b).
5. Kai kurie dūriniai kirčiuojami ne tik pirmojo dėmens antriniame dvigarsyje, bet ir antrajame dėmenyje.
6. Antriniuose dvigarsiuose statistiškai reikšmingesnis yra cirkumfleksas ($u = 11,6$).

11 lentelė. Antrinių dvigarsių anketavimo jaunimo lietuvių bendrinėje kalboje anketavimo rezultatai.

Eil. nr.	Dūrinys	Anketuota forma	Tvirtapradė priegaidė	Tvirtagalė priegaidė	Iš viso
1	Stuburkaulis	stuburkaulio	104	-	104
2	Kelkraštis	kelkraščiu	94	10	104
3	Šilumvežis	šilumvežis	78	26	104
4	Svetimžodis	svetimžodžiais	75	-	75
5	Kaminkrėtys	kaminkrėčiams, kaminkrėtį	3	17+101=118	121
6	Žemuogė	žemuogių	-	104	104
7	Gelžbetonis	gelžbetonio	2	100	102
8	Garlaivis	garlaivis	8	96	104
9	Akmenskaldys	akmenskaldžiai, akmenskaldį	28+29=57	24+69=93	150
10	Žalvaris	žalvaris	12	91	103
11	Gartraukis	gartraukis	15	89	104
12	Karžygė, karžygys	karžyge,	6+2=8	41+43=84	92

		karžygiu			
13	Nugarkaulis	nugarkaulis	23	77	100
14	Vandensvydis	vandensvydis	27	76	103
15	Vasarnamis	vasarnamis, vasarnamį	14+24=38	45+21=66	104
16	Žemdirbys	žemdirbį	43	61	104
17	Žemvaldys	žemvaldžiu	32	59	101
18	Akmenligė	akmenligė	57	47	104
19	Garvežys	garvežį	48	56	104
20	Asmenvardis	asmenvardį	43	60	103
21	Vasarvietė	vasarvietė	53	51	104
22	Pelenvietė	pelenvietė	46	48	104
23	Žemkasė	žemkasė	25	34	59
			891	1446 (61,87%)	2337

12 lentelė Antrinių dvigarsių priegaidė.

<i>Tvirtagalė</i>	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>u</i> plg. su <i>u_p</i>
<i>Tvirtapradė</i>			
1446 : 891	2337	61,87	11,6 > 3,29

III. Išvados

Remiantis anketiniu tyrimu, nustatyti tokie vardažodžių darinių šnekamojoje lietuvių jaunimo kalboje kirčiavimo dėsniumai:

1. Metatonija dūriniuose su kirčiuotu pirmuoju dėmeniu:
 1. 1. Cirkumfleksinė priegaidžių kaita dėsniausia tuose vediniuose, kurių pamatinis antrojo dėmens žodis priklauso trečiajai kirčiuotei: *bendradarbis*, *-ė* (: *darbas* 3), *pramuštgalvis*, *-ė*, *bukagalvis* (: *galvą* 3), *keturženklis* (: *ženklas* 3), *geltonplaūkis* (: *plaukas* 3) (žr. 1, 2 ir 3 lenteles).
 1. 2. Trijuose dūriniuose, kurių pamatinis antrojo dėmens žodis priklauso trečiajai kirčiuotei, cirkumfleksinė metatonija yra retas reiškinys: *lygiarėikšmis*, *-ė* (: *reikšmė* 3), *kietasprandis*, *-ė* (: *sprandas* 3), *savanaūdis*, *-ė* (: *naudą*).
 1. 3. Užfiksuotas sudėtingesnis dūrinys, kurio antrojo dėmens pamatinis žodis priklauso trečiajai kirčiuotei: *raudonžandis* (: *žandas* 3).
 1. 4. Dūrinį *storažarnė* (: *žarną* 3, *žarna* 1), kurio antrojo dėmens pamatinis žodis priklauso pirmajai ir trečiajai kirčiuotėms, didžioji informantų dalis kirčiavo su cirkumfleksine metatonija.
 1. 5. Cirkumfleksinė metatonija dūriniuose su kirčiuotu antruoju dėmeniu, kuris remiasi pirmosios kirčiuotės vardažodžiu, yra reta, praktiškai nevyksta: *bendraamžis*, *-ė* (: *amžius* 1), *lygiatėisis*, *-ė* (: *tėisė* 1), *ilgaamžis*, *-ė* (: *amžius* 1), *daugiakaušis* (*kaušas* 1).
 - 1.6. Dūriniai su kirčiuotu pirmuoju dėmeniu, kuris remiasi trečiosios kirčiuotės vardažodžiu, klausimyne buvo pateikti tik du ir jų cirkumfleksinės metatonijos dažnumas išsiskyrė: *vėidrodis* (: *vėidas* 3) cirkumfleksinės metatonijos įtakai nepasidavė, o *beřnvakaris* (: *bėrnas* 3) – praktiškai visada kirčiuojamas tvirtagališkai.
2. Cirkumfleksinė metatonija priešdėlio *be-* vediniuose:
 2. 1. Dėsninga cirkumfleksinė priegaidžių kaita vyksta tuose vediniuose, kurių pamatinis žodis priklauso trečiajai kirčiuotei: *bedarbis*, *-ė* (: *darbas* 3), *begalvis*, *-ė* (: *galvą* 3), *beplaūkis*, *-ė* (: *plaukas* 3). Nepaisant to, užfiksuota atvejų, kuriuose cirkumfleksinė metatonija reta: *belangė* (: *langas* 3), *berėikšmis* (: *reikšmė* 3).
 2. 2. Tyrime užfiksuoti keturi priešdėlio *be-* vediniai, kurių pamatinis žodis yra pirmosios kirčiuotės ir kurių cirkumfleksinė metatonija pasitaikanti retai: *beskeveldris* (: *skeveldra* 1), *bekaulis* (: *kaulas* 1), *bebaimis* (: *baimė* 1), *belaisvis* (: *laisvė* 1). Nepaisant to, priešdėlio *be-* vedinyje, kurio pamatinis žodis priklauso pirmajai kirčiuotei, cirkumfleksinė metatonija nėra reta: *besaulis*, *besaulis* (: *saulė* 1), *bekėlnis* (: *kėlnės* 1), *betėisis* (: *tėisė* 1).

2. 3. Statistiniai duomenys rodo, jog cirkumfleksinė priegaidžių kaita yra būdingesnė priešdėlio *be-* vediniams, kurių pamatinis žodis priklauso trečiajai kirčiuotei (žr. 4 ir 5 lenteles).

3. Antrinių dvigarsių dūrinių pirmajame dėmenyje priegaidė:

3. 1. Antrinių dvigarsių kirčiavimas yra dvejopas: kirčiuojama arba akūtu, arba cirkumfleksu. Tvirtagalio kirčiavimas yra dažnesnis nei tvirtapradis (žr. 10 bei 11 lenteles).

3. 2. Dalis vedinių kirčiuojami su nedidelėmis išimtimis tvirtagališkai, vieni – pradiniame skiemenyje: *gaĩlavĩs* (: *gãras* 4), *gartraukĩs* (: *gãras* 4), *gelĩžbetonĩs* (: *geležĩs* 3^b), *žalĩvarĩs* (: *žãlias* 4), kiti dėl kirčio vietos pasislinkimo link galūnės – antrajame nuo pradžios skiemenyje: *vasarĩnamĩs* (: *vãsara* 1), *nugarĩkaulĩs* (: *nũgara* 1), *vandẽnĩsvydis* (: *vãndenĩ* 3^a).

3. 3. Užfiksuota dalis vedinių, kurių antrinis dvigarsis yra tvirtapradis: *sturbũrkaulĩs* (: *stũburas* 3^b), *kẽlkrãštĩs* (: *kẽlias* 4), *šĩlumvẽžĩs* (: *šĩlumã* 3^b), *svetĩmžodĩs* (: *svẽtimas* 3^b)

3. 4. Daugiau dūrinių, kurie turi antrinį dvigarsį, kirčiuojami dvejopai, apylygiai – ir tvirtapradiškai, ir tvirtagališkai: *žẽmkasẽ* / *žẽmkasẽ* (: *žẽmẽ* 2), *asmẽnvardĩs* / *asmeĩnvardĩs* (: *asmuõ* 3^b), *žẽmdirbĩ* / *žẽmdirbĩ* (: *žẽmẽ* 2), *žẽmvaldĩ* / *žẽmvaldĩ* (: *žẽmẽ* 2), *akmeĩnskaldĩ* / *akmeĩnskaldĩ* (: *akmuõ* 3^b), *vasãrvietẽ* / *vasarĩvietẽ* (: *vãsara* 1), *pelẽnvietẽ* / *peleĩnvietẽ* (: *pelenãĩ* 3^b).

3. 5. Kai kurie dūriniai kirčiuojami ne tik pirmojo dėmens antriniame dvigarsyje, bet ir antrajame dėmenyje.

Ištirus cirkumfleksinę metatoniją ir antrinių dvigarsių priegaidę priešdėlių *be-* vediniuose bei dūriniuose šnekamojoje lietuvių kalboje, kai tyrime dalyvavo jaunosios kartos atstovai (18–25 m.), galima teigti, jog cirkumfleksinė metatonija yra gana dažnas reiškinys. Antrinis dvigarsis, susidarantis dūrinyje, dažniau kirčiuojamas tvirtagale priegaide nei tvirtaprade. Tačiau analizė parodė, kad daug tirtų žodžių reikėtų tirti toliau, nes jaunoji informantų karta dažnai kirčiuoja ir tvirtapradiškai, ir tvirtagališkai – sunku nustatyti vyraujančią priegaidę.

Literatūra

1. Būga, Kazimieras, 1959: „Die Metatonie im Litauischen und Lettischen“, *Rinktiniai raštai* 2, sud. Z. Zinkevičius, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 386–483.
2. Būtėnas, Petras, 1931: *Lietuvių kalbos akcentologijos vadovėlis. Mokyklai ir gyvenimui*, Kaunas: Sakalas.
3. Derksen, Rick, 1996: *Metatony in Baltic* (Leiden Studies in Indo-European 6), Amsterdam–Atlanta: Rodopi.
4. Endzelynas, Janis, 1957: *Baltų kalbų garsai ir formos*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
5. Garde, Paul, 1971: „Lietuvių kalbos kirčiavimo sistema“, vertė ir komentavo A. Girdenis, *Kalbotyra* 22(1), 93–96.
6. Garkauskienė, Jurgita, 2007: „Cirkumfleksinė metatonija uteniškių tarmėje“. Magistro darbas, Vilnius: VU.
7. Girdenis, Aleksas, 1981: *Fonologija*, Vilnius: Mokslo.
8. Girdenis, Aleksas, 2006: „Morfonologijos reiškiniai“, *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, red. V. Ambrazas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 41–54.
9. Grinaveckis, Vladas, 1986: „Dėl vakarų aukštaičių kauniškių antrinių dvigarsių“, *Baltistica* 12(2), 60–61.
10. Kavaliauskas, Vidas, 1999: „Metatonija“, *Gimtasis žodis* 1, 2–4; 2, 2–3; 4, 10–13.
11. Kortlandt, Frederik, 1977: „Historical Laws of Baltic Accentuation“, *Baltistica* 13(2), 319–330.
12. Kuryłowicz, Jerzy, 1958: *L'accentuation des langues indoeuropéennes*, Wrocław–Kraków: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
13. Laigonaitė, Adelė, 2002: *Lietuvių kalbos akcentologija*, Vilnius: Gimtasis žodis.
14. Lyberis, Antanas, 1972: „Metatonijos reiškiniai vediniuose“, *Kalbos kultūra* 22, 43–48.
15. Markevičienė, Žaneta, Markevičius, Aurimas, 2014: *Vidiškių šnektos žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
16. Mikulėnienė, Danguolė, 2005: *Cirkumfleksinė metatonija lietuvių kalbos vardažodiniuose daiktavardžiuose ir jos kilmė*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
17. Pakerys, Antanas, 2003: *Lietuvių bendrinės kalbos fonetika*, Vilnius: Enciklopedija.
18. Pupkis, Aldonas, 2008: *Kazlų Rūdos šnektos žodynas*, Lietuvių kalbos institutas.

19. Saussure de, Ferdinand, 2012: *Baltistikos raštai*, Vilnius: Vilniaus universitetas. Parengė Petit, Daniel, Stundžia, Bonifacas.
20. Skardžius, Pranas, 1968: *Lietuvių kalbos kirčiavimas*, Čikaga: Pedagoginis Lituanistikos institutas.
21. Stundžia, Bonifacas, 1981: „Dėl cirkumfleksinės metatonijos išvestiniuose lietuvių kalbos daiktavardžiuose“, *Baltistica* 17(1), 58–65.
22. Stundžia, Bonifacas, 1993: „Morfemų ir žodžių akcentinė klasifikacija“, *Kalbotyra* 42(1), 54–71.
23. Stundžia, Bonifacas, 1995: *Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo sistema*, Vilnius: Vilniaus universitetas.
24. Stundžia, Bonifacas, 2018: „Priešdėlio be- vedinių ir dūrinių su kirčiuotu antruoju dėmeniu cirkumfleksinė metatonija lietuvių kalbos tarmėse ir jos kilmė“, Vilnius (spausdinamas)
25. Stundžia, Bonifacas, Mikulėnienė, Danguolė, 1989: „Dūrinių kirčiavimo dėsninčiai“, *Kalbotyra* 40(1), 83–90.
26. Švambarytė, Janina, Čepaitienė Giedrė, 2003: *Zanavykų šnektos žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
27. Vanagienė, Birutė, 2014: *Šiaurės vakarų žemaičių žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
28. Vilutytė, Angelė, 2008: *Kaltanėnų šnektos žodynas*, Lietuvių kalbos institutas.
29. Vosylytė, Klementina, 2007: *Kupiškėnų žodynas*, Lietuvių kalbos institutas.
30. Zinkevičius, Zigmas, 1979: „Kirčio atitraukimas ir kirčiavimo paradigmos“, *Kalbotyra* 30(1), 90–93.
31. Zinkevičius, Zigmas, 1994: *Lietuvių kalbos dialektologija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Summary

The topic of the BMA thesis is *Circumflex metatony and the tone of secondary diphthongs in the spoken language: the case of Lithuanian compounds and prefixed be- derivatives*.

The purpose of the survey was to reveal regularities of circumflex metatony and the tone of secondary diphthongs in the spoken Lithuanian youth language.

The survey has two goals:

- 1) to investigate the regularities of circumflex metatony and tone of secondary diphthong in the Lithuanian language;
- 2) determine, how much the tone depends on the base word's accent paradigm.

According to the material gained from the two questionnaires, the following regularities of the circumflex metatony of the derived nouns, used in the spoken Lithuanian language, were found:

The circumflex metatony simply takes place in compounds of the second component, of which belongs to the third accentuation paradigm. This regularity was confirmed by statistics (the circumflex metatony was registered 572 times out of 877): $u = 9,15$, i.e. $9,15 > 3,29$. When the second component of the compounds belongs to the first accentuation paradigm, the circumflex metatony is rare. This regularity was confirmed by statistics (the circumflex metatony was registered 91 time out of 510).

Similar regularities characteristic of the derivatives with prefix *be-* too. The circumflex metatony is regular, when base words of the prefixed derivatives belong to the third accentparadigm (374 positive answers out of 520), $u = 14,44$, i.e. $14,44 > 3,29$. When the base word belongs to the first accent paradigm, the circumflex is not statistically significant.

Secondary diphthongs are ususally stressed by acute in Lithuanian language. The research revealed, that Lithuanians (18-25 years old) mostly use circumflex, when they stress secondary diphthongs (1446 circumflex times out of 2337), $u = 11,6$, i.e. $11,6 > 3,29$.

Anketų duomenų suvestinė

PIRMOJI APKLAUSA 59 INFORMANTAI

gaflaivis	55	gárlaivis	4		
vāsarą	59				
kāro	59				
Sáulė	59				
gařtraukis	49	gártraukis	10		
žėmuogių	59				
vasárnamis	45	vasárnamis	24		
kařzyge	41	kárzyge	6	karžygė	12
		gelžbetonio	58	gelžbetonio	1
šilūmvežis	59	šiluñvežis			
žeñkasė	21	žemkasė	8	žemkasė	16
gāro	59			žėmkasė	14
akmeñligė	19	akméñligė	40		
gařvežį	53	gárvežį	6		
asmeñvardį	31	asmėñvardį	27	asmėñvardį	1
gėležį	59				
ākmenį	59				
āsmenį	59				
		svetimžodžiais	41	svetimžodžiais	18
nugařkaulis	40	nugárkaulis	18	nùgarkaulis	1
žeñdirbį	31	žėmdirbį	28		
vandėnsvydis	41	vandėnsvydis	18		
vasárvietė	26	vasárvietė	33		

stuburāĩ	52	stùburai	6	stubùrai	1		
stùburui	59						
bebaĩmis	8	bebáimis	51				
bedaĩbiui	59			bedaĩbis	59		
dárbas	59						
stubùrkaulio	59						
nùgaros	40	nugarôs	19				
nùgarą	59						
gálvą	59						
bełaĩsviai	22	beláisviai	47				
bełaĩgė	28	beláingė	41				
berėĩkšmes	8	berėikšmes	44	berėikšmės	7		
láisvę	59	láisvės	59				
bekaũlis	14	bekáulis	45				
beгаĩvis	54	begálvīs	5				
báimė	59						
káulai	59	káulus	59				
plikgalvis	28	plikgaĩvis	31				
beplaũkis	56	bepláukis	3				
rėikšmių	4	reikšmių	55				
lángas	59	langų	59				
beveĩde	4	beveĩde	55	beveĩdį	3	beveĩdį	56
sáulėje	59						
vėidas	59	veidaĩ	59				
bekeĩnis		bekėlnis	59	kėlnės	59		
besaũlis	18	besáulis	41				
rėikšmę	56	reĩkšmę	3				

benaūdžiai	13	benáudžiai	46	náuda	59	naudōs	59		
beskeveĩdris	6	beskevėdris	53						
betėĩsis	13	betėĩsis	46						
kėlnėms	59								
ākmenį	59								
skeveĩdros	1	skevėdros	58						
tėise		59							
žalvaris	47	žálvaris	11	žalvāris	1				
kėlkraščiu	6	kėlkraščiu	53						
peleñvietė	24	pelėnviėtė	26	pelenviētė	9	pelenāms	59		
žeñvaldžiu	28	žėmvaldžiu	22	žemvaldžiù	8	žemvaldžiu	1		
kamiñkrėtį	59								
vėĩdrodis	55	vėĩdrodis	4						
ámžius	59	ilgaámžio	58	ilgaamžio	1				
tėisių	58	teĩsių	1						
akmeñskaldžiai	10	akmėnskaldžiai	16	akmenskaldžiaĩ	30	akmenskaĩdžiai	2	akmenskaldžiai	1
lygiareĩkšmiai	8	lygiarėikšmiai	51						
bendradaĩbiai	59		darbāms	59	dārbas	59			
bukagaĩvis	58	bukagálvis	1						
kamiñkrėčiams	9		kaminkrėčiāms	50					
akmeñskaldį	39	akmėnskaldį	18	akmenskaĩdį	1	akmenskaldį	1		
papūstžāndis	27	papūstžāndis	25	papūstžāndis	7				
bendraámžius	54	bendraamžiùs	5						
ženklāms	59								
gálvą	59								
žāndas	59			žāndaĩ	59				
káušas	57	kaušas	2						

pramuštgalvis	55	pramuštgalvis	4		
didgalvių	47	didgalvių	21	didgalvių	1
keturžeñklis	59			žėnklas	59
galvóms	59				
daugiakaūšiai	17	daugiakáušiai	42		
geltonplaūkė	59				
savanaūdžiui	17	savanaūdžiui	42		
pláukas	59				
beřnvakaris	59				
bařzdai	59				
káušams	55	kaušams	3	kaūšams	1
lygiateišiai	12	lygiatėisiai	47		
leĩdinį		léidinį			
čiaūdulį		čiaūdulį			
bėrnas	59				
traūkulus		tráukulus			
kietasprañdziai	6	kietasprándžiai	53		
storažarnės	23	storažárnės	28	storāžarnės	8
žarnà	43	žárna	26	žárna	59

ANTROJI APKLAUSA 45 INFORMANTAI

gařlaisis	41	gárlaivis	4				
žėmuogiu	45						
kářižgiu	43	kařižgiu	2				
vasárnami	14	vasařnami	31				
gėlžbetonio	1	gėlžbetonio	42	gelžbetonio	2		
šilumvežis	19	šilumvežis		26			
skevėldras	45	beskevėldris	41	beskevėldris	4	skevėldra	45
gařtraukis	40	gářtraukis	45		20	žemkásė	1
žėmkasė	13	žėmkasė	11	žemkasė			
akmėnligė	17	akmėnligė	28				
svetimžodžiais	24	svetimžodžiais	21				
gařveži	3	gářveži	42				
asmėnvardi	16	asmeņnvardi	29				
nugarkaulis	3	nugárkaulis	5	nugařkaulis	37		
žėmdirbi	15	žėmdirbi	30				
vandėnsvydis	9	vandėņsvydis	35	vandensvėdis	1		
vasárvietė	20	vasařvietė	25				
bebáimis	43	bebaimis	2	báimė	45		
bedařbiui	43	bedařbis	45	bedárbuii	2		
stuburkaulio	45						
beláisviai	33	belaiřviai	12				
belángė	19	belangi	26				
berėikšmes	38	berėikšmes	3	bereikšmė	4		
bekáulis	37	bekaulis	8				
begaivis	45	pramuštgaivis	45				

beplaũkis	41	bepláukis	4	pláukas	45	plaukaĩ	45	geltonplaũkė	45				
bevéidis	42	beveĩdis	3	véidas	45	veidaĩ	45						
bekėlnis	43	bekeĩlnis	2	kėlnės	45								
besáulis	28	besaũlis	17										
rėikšmė	43	reĩkšmė	2	lygiarėikšmiai	42	lygiareĩkšmiai	3						
benáudžiai	32	náudą	45	savanáudžiui	38	savanaũdžiui	7	benaũdžiai	13				
betėisis	38	beteĩsis	7										
žálvaris	44	žaĩvaris	1										
kėlkraščiu	41	keĩlkraščiu	4										
pelėnvietė	20	peleĩnvietė	24	pelenvietė	1								
žem̃valdžiu	31	žėm̃valdžiu	10	žemvaldžiũ	4								
kamĩnkretį	3	kamiĩnkretį	42	kaminkrėčiáms	36	kamĩnkrečiams	8	kaminkrėčiams	1				
vėidrodis	45	veĩdrodis	0										
ámžius	45	ilgaámžio	44	ilgaam̃žio	1	bendraámžius	40	bendraamžiũs	4	bendraam̃žius	1		
tėisių	44	teĩsių	1	tėisė	45	teĩsė	0	lygiatėisiai	40	lygiateĩsiai	5		
sprándą	45	kietasprándžiai	42	kietasprañdžiai	19								
akmėnskaldžiai	12	akmeñskaldžiai	14	akmenskaldžiaĩ		akmėnskaldį	11	akmeñskaldį	30	akmenskaĩdį	3		
akmėnskaldį 1	45												
bukagaĩvis	45	bukagávis	0										
raudonžándis	27	raudonžañdis	18	žandaĩ	45	žándas	45	žañdas	0				
žėnklą	45	keturžėnklis	5	keturžeñklis	40								
bėrnas	45	bėrnvakaris	1	beñrvakaris	32								
káušas	42	kaũšas	3	daugiakáušiai	32	daugiakaušiai	13						
storažařnės	6	storažárnės	38	storāžarnės	1	žarna	34	žárna	11	žárna	44	žárna	1

Pirmosios apklausos pavyzdys

- **Vardas**
- **Pavardė**
- **Lytis**
- **Amžius**
- **Tautybė**

Upe plaukė žemyn baltas garlaivis.

Vasarą klausia, ką žiemą veikei.

Pakrypo žaibo karo mašina.

Ne Saulė sukasi apie Žemę.

Erdvinis gartraukis kabinamas prie sutvirtintų lubų.

Žemuogių lapų prisipešiau arbatai.

Čia anksčiau vasarnamis buvo, o dabar tai jau apleista.

Arba karžyge grįšiu, arba visai negrįšiu.

Tai buvo pirmos praktinės žinios apie betono ir gelžbetonio gamybos technologiją.

O antai ir pats šilumvežis - tiksliau, šilumvežiukas.

Žemkasė su atremtu į žemę kaušu.

Liepė nuimti bures ir duoti daugiau garo.

Tu man reikalinga kaip kepenų akmenligė.

Saugumiečiams beliko išokti į garvežį.

Prieš asmenvardį pažymėtas skaičius.

Bepigu su replėm karštą geležį nuturėti.

Tuomet kodėl gražinau akmenį į vietą?

Visi dokumentai apie mano asmenį sutilpo į kartoninį standartinio formato aplanką.

Nereikia kalbos užteršti svetimžodžiais.

Žmonės pamatys, kad imperijos nugarkaulis nepalaužiamas.

Tiesia pagalbos ranką, traukiančią Lietuvos žemdirbį iš skurdo liūno.

1900 m. vandensvydis tapo olimpine sporto šaka.

Jam priklausė vasarvietė.
Kreivoki bičiulių stuburai manajam stuburui nekenkia.
Tas besvoris, bebaimis debesėlis.
Ir davinėja po kelis dolerius bedarbiui, o tam ir patinka.
Darbas žmogų puošia, daug darbų išvargina.
Žmonės be stuburkaulio.
Jis negydo nugaros, apleido nugarą.
Jis ir bedarbis, benamis, bedalis.
Ji papurtė galvą.
Medžiotojai, kaip ir belaisviai, žiūrėjo pro langus.
Man burtų keliu tenka belangė vienutė.
Vaikai bereikšmes savo akis subedė į Saulių.
Man metas išeiti į laisvę, pasiilgau laisvės.
Taip išsilanksto, kaip koks bekaulis.
Kad pasiliks ant suoliuko tik jo begalvis kūnas.
Baimė yra mūsų priešas.
Kaulai sudaro gyvulio griaučius. Šunys kaulus mėgsta.
Kas plikgalvis, tas beplaukis.
Reikšmių pakitimai neprognozuojami.
Nestovėk saulėje.
Nuo šiol turėsiu ne tik beveidę močiutę, bet ir beveidį senelį?
Kai toks didelis langas, jautiesi lyg pušyne, be langų.
Šiaip sau purtyti galvų nereikia.
Glostė jo susivėlusius plaukus. Tamsūs plaukai kvepėjo.
Vienas nematytas veidas, bet kiti veidai kažkur regėti.
Dar tada tu buvai bekelnis, o aš jau vyras.
Storos kelnės blauzdas drasko.

Ankštas, besaulis butas.
Žvaigždės šviesumas pasiekia minimalią reikšmę ir vėl išauga...
Laukai stovi benaudžiai.
Tačiau ji mano, kad mums tai tik į naudą.
Beskeveldris stiklas.
Tas žmogus beteisis, nelaiko teisybės.
Kelnėms reikia siuvėjo.
Be naudos nedirbsiu.
Smogė su kūgiu į akmenį – skeveldros suskilo.
Kontora turi teisę viską sužinoti iš pirmų lūpų...
Įdegę jos pečiai spindėjo kaip žalvaris.
Jis mina kaip mynęs dviratį kelkraščiu.
Čia pelenvietė pelenams išbyrėt.
Žemvaldžiu galėjo būti tik privilegijuoto luomo žmogus.
Sutikau paišinę kaminkrėtį.
Žmogaus kalba yra jo išsilavinimo veidrodis.
Mūsų amžius prieštaringas.
Ar kovojame dėl savo teisių?
Kokia ruda ilgaamžio beržo žievė.
Firmos akmenskaldžiai uždirba gerai.
Lygiareikšmiai žodžiai.
Mudu bendradarbiai – dirbame vienoje įmonėje.
Jis tėra bukagalvis ir nieko negalvojęs.
Dviem kaminkrėčiams palinkėjau sėkmės.
Ji dar tik ruošėsi dideliems darbams.
Apie Prezidentą ir jo brolių, akmenskaldį.
Darbas žmogų puošia.

Tas tavo vaikas gražus, papūstžandis.
Skirgaila praaugo savo bendraamžius.
Nepaaiškinamas potraukis tam tikriems ženklams ir knygoms.
Staiga drakonas pakėlė galvą.
Vienas Jokūbo žandas buvo šlapias nuo ašarų.
Seira stebėjo, kaip kaušas išpylė lydytą metalą į formą.
Tas vaikas tikras pramuštgalvis, kur tik jis nenukliūva!
Jo kadaise riebus žandai šlykščiai nukaro.
Kaimynų avinas didgalvių veislės.
Keturženklis skaičius.
Trims galvoms lengviau rasti sprendimą.
Mėlyna kalva tolumoj - kitas ženklas.
Daugiakaušiai ekskavatoriai.
Iš kur ji ir atsirado tokia geltonplaukė.
Skiediniui pakloti naudojamas Malcevo kaušas kastuvas.
Savanaudžiui kitų gerovė nedaug terūpi.
Bet ir žilas plaukas - dar ne ažuolo vainikas.
Bernvakaris turėjo vykti po mėnesio.
O vieną kartą prireikė žirklių barzdai ir plaukams trumpinti.
Trims kaušams ten nebuvo ką dirbti.
Vyras ir moteris pas mus lygiateisiai.
Skaitė anglišką leidinį apie tropikus.
Drebėdamas nuo šalčio ordino vyresnysis nuslopino čiaudulį.
Ir buvo nudurtas kažkoks bernas.
Po Berlyno tokie dalykai jai kėlė alergiją, kone traukulius.
Jūs, kietasprandžiai, neapipjaustytomis širdimis ir ausimis!
Nemokamai pasitikrinti dėl gimdos kaklelio, krūties, storažarnės bei prostatos vėžio.

Žarna žarną ėda, - garsiai atsakė Florijonas.

Antrosios apklausos pavyzdys

- **Vardas**
- **Pavardė**
- **Lytis**
- **Amžius**
- **Tautybė**

Upe plaukė garlaivis.

Arbatai prisiruošiau žemuogių lapų.

Seną vasarnamį dažo.

Arba karžygiu grįšiu, arba negrįšiu.

Pasenusi gelžbetonio konstrukcija.

Štai ir šilumvežis atvažiuoja.

Išmėtytas skeveldras surinko.

Naujas gartraukis nepigus.

Žemkasė su atremtu į žemę kaušu.

Kepenų akmenligė skausminga.

Užteršta svetimžodžiais kalba.

Negalima šokti į garvežį.

Svetimą asmenvardį pakeitė.

Imperijos nugarkaulis kietas.

Traukia žemdirbį iš skurdo.

Vandensvydis tapo olimpine sporto šaka.

Jam priklausė vasarvietė.

Tas bebaimis karys.

Bedarbiui moka pašalpas.
Glostė jo susivėlusius plaukus.
Vienas nematytas veidas, bet kiti veidai kažkur regėti.
Žmonės be stuburkaulio.
Draugas yra bedarbis.
Belaisviai žiūrėjo pro langus.
Man tenka belangė vienutė.
Vaikai bereikšmes akis subėdė į Saulių.
Lankstosi kaip koks bekaulis.
Jis tikras begalvis.
Baimė yra mūsų priešas.
Tas beplaukis išėjo.
Koks beveidis kritikas.
Tu esi bekelnis, o aš jau vyras.
Storos kelnės blauzdas drasko.
Ankštas, besaulis butas.
Drėgmė turi didelę reikšmę augalams.
Laukai stovi benaudžiai.
Beskeveldris stiklas.
Tas žmogus beteisis.
Kakta spindėjo kaip žalvaris.
Jis mina dviratį kelkraščiu.
Vieta pelenams yra pelenvietė.
Mums tai į naudą.
Žemvaldžiu gali būti tik turtuolis.
Sutikau suodiną kaminkrėtį.
Kalba yra sielos veidrodis.

Mūsų amžius prieštaringas.
Akmens skeveldrą nuskėlė.
Kovojame dėl savo teisių.
Skauda sprandą.
Stora ilgaamžio beržo žievė.
Firmos akmenskaldžiai uždirba gerai.
Visi turi teisę į mokslą.
Lygiareikšmiai žodžiai.
Mudu esame bendradarbiai.
Jis yra bukagalvis.
Kaminkrėčiams reikalingos kopėčios.
Tas vaikas raudonžandis.
Pažįstu seną akmenskaldį.
Vyras pralenkė savo bendraamžius.
Išaiškinau tą ženklą.
Buvo sumuštas kažkoks bernas.
Ji stebėjo, kaip kaušas trupino grindinį.
Tas vaikas tikras pramuštgalvis!
Jo riebūs žandai susmuko.
Keturženklis skaičius.
Daugiakaušiai ekskavatoriai.
Ji tokia geltonplaukė.
Skiediniui kloti naudojamas tvirtas kaušas.
Savanaudžiui kitų gerovė nerūpi.
Tolumoje matomas kelio ženklas.
Žilas plaukas – nebūtinai senatvė.
Jo žandas buvo šlapias nuo ašarų.

Bernvakaris vyko po mėnesio.

Vyrai ir moterys čia lygiateisiai.

Tokie kietasprandžiai kaimynai.

Storažarnės vėžys labai išplito.

Žarna žarną ėda.